

01b

1/53

Ke keletso ya mongwadi wa lekgotla la ditaba tsa batho ba baso ke lekile go kgobokanya ka mo ke kgonago go araba dipotsiso tseo di tswang go yena. Ke nyakisisitse ditaba go bakgekolo le bakgalabje 'me ke lekile go ngwala ditaba lentsu ka lentsu.

TSA SETSHABA SA GA'MAMABOLO.

Setshaba sa ga-Mamabolo mehleng ya lehono.

Setshaba se se agile bohlabela bja Rlokwane kgaufsi le motsana wa Matlalwe (Haenertberg). Se buswak ke kgosi Ethlone Mankweng II Mamabolo. Yena o amogetse setswelo pele gomme setshaba sa gagwe se bontsha tswelo pele e kgolo kudu ka maatla.

Mo setshabeng gonale dikereke tse ka bago 13, le dikolo tse ka bago 9. Diphuthego tse 7 tsa Bantu Presbytarian, e tee ke ya Five mission. Mabenkele a setshaba ke a mararo. Se sa hlokwago ke molemisi e a rutegilego. Ntlwana ya dihlare tsa go alafa malwetsi le yona e gona.

Meloko ya Setshaba sa 'Mamabolo.

Bona bang ba ka mosate ba na le diripa tsewe:

- 1 Ke ba ga-Mankweng, elego bona ba busi ba setshaba.
- 2 Ke baga Seripa, elego bona bakgomana ba bagolo.
- 3 Ke baga Tawana, elego bona ba latelago ba ga Seripa.
- 4 Ke baga Mokgekolo, elego bona ba mafelelo.

Batho bao kamoka ba bitswa ka la Mamabolo. Pharologano e hlolegile ka ba-rakgolo ba bona. Ke bana ba monna Seolwane, gomme Mankweng le Seripa le Towana ke barwa. Ba ga Mokgekolo ba bitswa ka mokgekolo makgolo a bona ka moka Mamabudusa.

Batho bao ka moka ba ana KOLOBE. Dikolobe tse di tladitswe ke ba ga Mogaswa. Bona ga go tsebje gore ba hlolegile bjang. Le bona ba ana kolobe. Mohlomong ba bitswa ka ntona e ngwe ya setshaba. Ge re ba reta re re: "Agee.... Mohwiti 'a marulela ntlo bosethe segolo ga ntlo ke bj ng."

399

Ba bangwe ba ga Seabi. Le gona ke ba bina kolobe. Ma
thomong e be ele selo se tee le ba ga Mamabolo. Ga go
gopolwe leina la motho wa pele wa go bitswa Seabi, feela monna
o be a le gona yeo a bego a le moabi wa dinama tsa mosate.
Leloko la gagwe ka moka la napa la bitswa ba ga Seabi sa Matalana.

* 3

Dikolobe tse dingwe ke tsa ba ga Lediga. Ge re hlalosa
ke gore ke ba ga Lesasa la Meotlwa./Mokgalabje rakgolo a bona
o be a thiba tsela ka tshemong ya gagwe ka legiga (lewaso)
la Mangwetsi.

Ba ga Mahlatsi le bonake dikolobe. Ana bona ke
dikolobe dife na? Feela go kwala gore rakgolo wa bona o ile a
ja nama ya kolobe gomme a hlatsa la go nyak'o hwa.
Ka sesotho ke gore o be a lle nama ya mothopho wa gagwe, wo
o lego madi a tee le yena.

Tse dingwe dikolobe ke ba ga Sewaai. Bona ke ba ka
mosate tiitii. Rakgolo wa bona ke ngwana'bo kgosi Sehlomla.

Bakile bogosi gomme Sehlomla are go bo tsea Seswaai a ripa
Seripa sa setshaba a ya go dira setshabana sa gagwe a mosi.
Le bjale setshabana seo se bitswa ga Seswaai. Ge re ba reta re
re: Seswaai Senakane sa Mafsikana,
Oreng wa tswa dikemola,
wa tswa dithuthupe mahlong.

bi

Ba ga Rakgorwane le bona ke dikolobe ba/tswa ka rakgolo
wa bona. Rakgorwane. Monna yo e be ele yena sebaka sa ka
mosate. Batho ba be ba tsena mosate ka yena; ba tsena kgorong
ka yena. Ke gona ba napa ba mmitsa Rakgorwane. Dikolobe tse
ga se tse dintsi.

4

Bafalaledi Setshabeng sa ga Mamabolo.

Ke bo-Letsoalo la Matau. Bona ba phumilwe ke makgowa
gagabo Bopedi bjalo bja thoko ya Tzaneen. Ba fihla go
Mamabolo ba ipega ba re: "Morena re phathekge, rena re phumilwe
ke ditshehla." Mamabolo a ba fetola are "A masweu, letswalo."
Mamohla ono ge re ba reta re re: Agee....Letsoalo la Matau
a Monareng" Bona ba bina Nare-Kgomo, ga ba je setsaatsaa.

Dikgomo tse dingwe tse di phathekgilwego ke Mamabolo
ke bo-Modiba. Le bona ba patliwe gagabo bona, gomme ba ipega
go Mamabolo. Aowa dikolobe tsa ba amogela.

Ba ga Sehlapelo le bonake ke ba bina kgomo. Ba
falaletse go dikolobe ka go phungwa gagabo bona. Leloko le ke

ke batho ba pelo di nolo. Ge lentsu la Modimo le d fihla setshabeng e bile bona ka ba mathomo go le amogela. Gwa kolobetswa bo Mokgalabje Josias Sehlapelo. 3

Bjale re thoma Ditau. Tsona le mo di tswago ga di tsebje Re no bona di setse di phela le dikolobe. Re hwetsa bo Raphela 'a Motau. Ke tsona ditau tse dikgolo. Lentsu la Modimo le fihlile setshabeng ka bona. Kamela Raphela. K34/63

5 Ditawana ke bo Motau le bo Thabana. Bona ga go seo re ka se bolelago ka bona. Feela le bona ke bafalaledi mo setshabeng se sa Dikolobe. Sa bona ke lehumo la dikgomo. Mokgalabje Mamphse Thabana o be a na le dikgomo tse ka fihlago lekgolo. Le barwa ba gagwe le lehono ke batho ba leruo la dikgomo ruri. Maina a bona ke Lesukhu le Masele.

Ditlou ke tsa ka morago. Bona ka bontsi ba feta dikgomo le Ditau ba hlakanane. Ga go tsebege kukudu ka bona. Ke batho ba ba phumilwego ke makgowa ga Makgoba. Feela ba bangwe ba tswa Boroka kua fase. Re hwetsa:-

1. Bo-Makwela a bolema a tlou.
2. Kgahla magonong a mpa lepeka.
3. Kgatle a ditlou di lla monokane.
4. Makgobathe a Malegoko la ditlou.
5. Thema se ntheme ka santhago.
6. Mathole le bitsa le ile kae?
7. Lelope la Manakane (Bona ba tswa Bolobedu)
8. Makakase se nthoge ke sa re wena.
9. Mailula la Matebele.
10. Maponya a Segodi se tsea motho ka diphego.
11. Malahlela a Mohlotlwane.
12. Hlapa diatla mabina-go-solwa.

6 Ditlou tse ka moka ke batho ba polelo e nyakilego go swana. Seo ke bohlatse bja gore ba tswa thoko ya naga e tee. Ga e se ba ga Thema. Bona ba bolela sekolobeng, ka gobane bona ba fihlile kgale.

Mehlang ya lehono gona le merafe ye mengwe me setshabeng e fihlilego ka morago-rago. Bona re sitwa gore re ka re ke bafe, le gona ga se ba bantsi. Ke bo-Swafo Kgopa, Magobe, Mathiba le ba-ngwe.

Maina a magolo mo setshabeng.

K34/63

4

399

Setshaba se sengwe le sengwe se na le maina a sona a magolo. Gantsi maina ao ke a dikgadi tsa ka mosate, bahlabani ba hlabanetsego setshaba sa gabo bona ka maatla le ka mafolofolo, ditona, bakgomana, goba batho ba bilego le maemo a bopegago mo setshabeng.

Bahlabani ba bagolo ke go:-

1. Makhudu a phutha bogale, letsatsa la mokgekolo.
2. Mase Malesela mokgobokwane wa go ja legoko, dingwe di fula mohlakola.
3. Lekau la matheka, ngwetsi ya go mo lotsha ba homotse, a dira maano a go goma tseing.
4. Lesibe ngwatladi a bo Malesela le Mosibodi, tsoga o tsee thoka ya mohlware molla mafatsa dikgong tsa basadi.
5. Lesetsa phahle ya ngwana o reng ba go pepula o sa lle.

7

Makhudu le Malesela ba lwele ntwala ya Sehlaba-Makhura. Tsa yona re tla dikwa ka mor go. Banna ba babedi bao e be ele yba etapele ba madira a бага Mamabolo ge ba lwale ba ga Molepo. Ba re go ba ba gebetlile ba ga Molepo ba ba fetsisa ele ruri.

Lekau le Lesibe bona ba lwele ntwala ya Midibidi, Mmamabolo a lwa le Dikgale. Bona le bona e be ele baetapele ba madira.

Ba re go ba ba ba fentse ba ba raka go ya fihla Thaba Khwibidu.

Lesetsa ke kgosi Sehlomola. Erile ka ntwala ya Maburu le Maesemane yena a bitsa madira ba namela thaba ya Mahutse, ba ya ba hula Maburu dithoto ka kua ba rero ke Senyakane.

8

Ba disi ba dikgomo ke bo-Mapatla. Yena o be a sa lwe le mosimane ka diatla o be a betja ka patla. Tshepo-Tsepo yena o be a le mosimane yo mosesane wa lebelo. Diphofa-ran-ntekuma-a-makgalwa, o be a sa kitime a re baile. Yena o bile a gola mme ya ba lesogana la bogale marumong. Bo Matlala ke ba go tswalwa ke tlala e kgolo ya Makgekgethwane.

Maina a dikgadi tsa mosate ke bo:-

1. Motloupi-Sereto sa gagwe ke "Mogale-Mosadi."
2. Mamakgotla- sa gagwe ke "Moremadi"
3. Mamosibodi sa gagwe ke "Marumo"
4. Mosima - sa gagwe ke "Moremadi"
5. Molatela - sa gagwe ke "Kgoopo"
6. Ramagalane - sa gagwe ke "Napjadi"

399

Maina a mangwe ke bo Magalane, Kongkong, Masupja, Makgololo, Seperi, Podile, Mapodu le Mohure, Basadi ke bo Hlohlongya, kgeke le Mankwane.

Maina a ka mosate a setswelopele.

1. Ethlone : Yena kgosi.
2. Samuel : Rangwane'agwe.
3. Charles : Rangwane'age a ga Seripa.
4. Alex le Caesar. Barwa ba rangwane'age Samuel.
5. Albert : Wa-rra wa gagwe wa Ngwana Malahlela.

1. Lengine : Kgaetsedi ya kgosi Tii-tii.
2. Alice le Emily : Ba ga Ramogolo wa gagwe, Nkosilo
3. Anna le Victoria : Ba ga rangwane wa gagwe Samuel.

Setlogo sa Baga Mamabolo.

Re sia go bolela maaka gore ba ga Mamabolo ba tswa kae kae, gomme ba tlile neng, neng. Feela le ge go sa tsebje mengwaga dikgwedi le mabaka, go a tsebja gore ba ga Mamabolo ba tswa Bokgalaka(Rhodesia) ke Bakgalaka. Lehono le ke setshaba se segolo se tswelopele e makatsago. Sekgowa se tsene ka gae, go nowa dikofi le mesegare. Sekreste se tsena le ka mosate.

Rakgolo wa setshaba se sa dikolobe ke Seolwana sa Mmatladi. Sekgopa banna matolo.

Monna yeo Seolwana e be ele senatla sa maatla a makatsago, monna wa go se felele motho pelo le ge go ka reng goba ga reng, wa bohlale bjo fetisago bja batho ba ba gagwe ka moka e a filwego mpho ya temogo e tletsego. Mosadi wa gagwe ke Mamabudusa, tsatsing le yena e be ele mokgekolo wa maatla ruri-a nyakile go feta monna wa gagwe kamaatla.

Ba ga Mamabolo ba rile ge ba phumegile Bokgalaka ba thoma go tlo mono thoko ya Borwa. Go kgolwa gore ke mehleng ya bogologolo mola batho-ba-baso ka moka ba tswela kua thoko ya leboa, ba ntse ba leba thoko ya borwa. Monna yeo Seolwana o sepedisitse setshaba sa gagwe ga botse. Mothopho wa gagwe ke "Kolobe." Dikolobe ba fetsa mengwaga le mengwaganyana ba ntse ba thela le dinagana ba tla mono thoko ya borwa.

10

K34/63

Mokgalabje yeo a tsewa ke phiri ge ba le gona moo leetong. Moka ge a blokega o be a setse a na le barwa ba Seswaai(8) Banna ba setshaba sa gagwe ka botshepegi ba seke ba hlanogela mohumagadi wa bona, ba mo romarela ba seke ba lapiswa ke leeto la bona. Feela ba ba ba sa tsebe tii-tii mo ba yago gona, ba be ba nore ba tla bona mo go dulagago ba dula gona. Taba yela go ya maeto le bana ke moleko. Bana ba Seolwana ba be ba sale ba banyenyane kudu ka maatla. Gothwe mo leetong la bona Mokgakolo Mamabudusa o be a rwele ba bane ka seroto, o tee a mo peputse ka mohlana ka thari, ba barato (3) ba sepela ka nnosi, a tsama a ba kutsisa. Go kgolwa gore mogolwane wa bona ke yena kgosi Maribe. Yena o busitse setshaba ge ba le Bjatladi.

Ba tliba ba aga motse wa Seepe. Le lehono ge ba gopola felwana fao ba retana ka gore "Kolobe Mahlatsi, Mma Seepe sa go rema".

Barwa ba Seolwana le bona ebile batho ba abetsego mababo le papabo. Maatla a bona gore ke diltou. Bohlale bjona ga re bolele moka re ba fihla ga Seepe e be ele molokonyana o fokolago ka gobane ba be ba le bana ba monna o tee feela - Seolwana le bagabo.

Go tloga fao ba tlike ba dula nokeng ya Letshitele. Felwana fao go be go le botse kudu ka maatla. Mehleka ya gona e nannne le noka ya gona e nale meetse a mabotsana a maswana. Gona ba tloga le sereto se rego " Kolobe Mahlatsi Letshitete, Mma seepe sa go rema."

Moka fao ga se ba dula go diang. Ke ge ba tloga ba

K34/63 399 p.11 §5

(Xo busitse kxosi Maribe pele. Kxosi Mankweng I ke moratho wa xaxwe.)

Morwa wa gagwe Mankweng I a tsea setulo sa bogosi. Ke ge ba tloga ba ya Bjatladi. Dikolobe tsa hwetsa fase la / bjatladi la go nona, la mabele ele ruri ka hwetsa e se kgomo ele

K34/63 399 p.12 §1

NB. Balobedu, baxa-Kxopa, baxa-Letsoalo, kamoka le merafenyana e byaloka bo-Sekxôpô, ba be ba le selô se tee le Dikolobê. Baxa-'Mamabolo xe ba ya Byatladi ke xe dithsabana di phatlalala.

399

K34/63

Ka thoko ya bodikela ba kgogana le Molepo ka kua Molapong. 7
 Ka leboa ba amogana le Dikgale. Ka thoko ya borwa ba goma ka
 dithaba tsa Mahufse.

Ke ge go busa Kgosi Mankweng I. Yena bjalo ka ga re setse
 re boletse ga go tsebege ga botse gore o tswetswe kae, feela
 se se tsebegago ke gore o belegilwe gona ge ba ga Mamabolo ba
 le mo leetong la go tla mono horwa. Yena go a kgolwa gore keyo
 mongwe wa ba bego ba sepela ka nosi ge ba le mo leetong.

Ge kgosi Molepo a kwa gore ba ga Mamabolo-a-Selwana
 Sekgopa-banna-batolo-le-Mamabudusa- tsatsing ba agile kgafsi
 le yena a napa a bissa madira a gagwe go yo hlabana le bona.

Ntwa ya Setshaba-Makhura.

Ntwa ye e rerilwe ke ba ga Molepo e sale pele, ka gore
 Mamabolo o be a ba thopetse naga ka thoko ya bohlabela.

13

Ke gona Molepo a thukisetsa gore a rake Mamabolo a mo rakele
 gagabo. Letshitele. Molepo o be a sa kgwahlile ele ruri.
 Ga go gopolwe ga botse leina la kgosi yeo. Banna ba gagwe le
 bona ba be ba le mafolofolo ntweng, ba thukuthetswe, ba ratago
 lwa ntwala ya senna.

Ba swana ba re taba ga e lale sefateng. Dikolobe ba
 kwa gore Molepo o fihlile mme o rata go ba phumaganya. Yare ka
 gore bona ba be ba na le masogana mmele- bo-Makhudu-a-phuthap
 bogale le bo-Malesela-makgobokwane-wa-go-ja-legoko, ba re Molepo
 re tla hlakana. Dira tsa kgobangwa, marumo a fokwa, ba tswa
 Dikolobe.

Ba re ba sa tswa motho a hlaba mokgo/si are: Iiii--u
 Mamabolo le Molepo kgomo tse ditshupja di a lwa, re tla bona ya
 go fenya nngwe. Ka hwetsa ge ba tloga eka ga se batho ke di
 tau, ge ba hlakana le motho e ka ba ka dio kebeganya ba moja
 botala.

Erile k ge ba lebantse Molapong ba fihla Sehlabo-
 Makhura bare le ba ga Molepo kokwanka! Dikolobe tsa ba swara
 Masogana ba ba swarela fase ba ba geketla e ele ruri. Seripa
 sa bona se se phetsego sa tshaba, sa boela gae, ka hwetsa bana
 ba Dikolobe ba sa ba galala.

14

Ba goma ba boa hae, ba re ba sa phula ka mnote motho a
 hlaba mokgolokwane gape are: agee....le a ba bona naa?

Ke ba ga Mamabolo Seolwana Sekgopa banna marolo le Mamabudusa
tsatsing.

K34/63

Mmona-~~dira~~-t~~sa~~-bosego,
A hloke le go seba wabo.

Ba tsenela mosate ba ba reta, ba ba tlalela. Ya ba
lethabo le legolo, ba tho ka moka ba thakgala.

Le lehono ba ga Molepo ga ba khu so ka polayo yena yela
ya Sehlaba Makhura. Lehloyonyana lonale sale gona, moka se-
tswelopele se a le pipetsa!

Bjale dikolobe di be di sena selo seo se ba tswenyago.
Ba be ba dutse ba ile pherere. Mapono(Zulus) a no tswela botswe-
lo. Batho bao bogale bja bona e be e le mollo ruri. Go be go
sena motho e a ka ba emelago. Ba be ba swara dikotse tse dikgolo
marumo a mefeng e mekopana e mpa bogale bjo bogolo bja go loutswa
ka gohle. Ka ona ba be ba kgona go hlaba le go ripa.

Batho bao ba be ba apara b maditsi mo difakeng le
manotlong le matsobjana mo dinkeng. Motho wa gona ge a sepela
motho a ka re kgane o a fofa. Lebelo la bona go re ke dipekwa.
15 Ga go motho a lekilego/gore a ka lwa le bona. Mahlo abona
a tuka mello bjalo ka tau, ka nnete ba be ba le tsona ditau.

ba ga Mamabolo ba lekile go fela ba tshabela ka matsing
a magolo, feela ba ba ba bona gore ga go thuse. A ba
hlahlala Mapono. Motho ge a na le ngwana wa go lla, batho ba beba
mo tshaba gomane a utama gagagwe a nnosi. Bosego b tho
ba tshaba kamagae ba thabela dithabeng le masoding.

Ruri Mapono a kile a hlorisa batho. Ka tsatsi le lengwe
a tswela a re go swara batho a ba gebetla ale ruri. Mosadi yo
mongwe m~~na~~go Molobe a tsea mala a batho ba go hwa a itatetsa
ka ona a itshela ka madi a itahlela a peputse ngwana ka
mohlana gona gare ga batho ba bolailwego. Mapono ge a boa gape
a no hwetsa eka batho bao ba hwile ka moka. Erile yo mongwe a
tswela morago a lemoga gore m sadi yeo o sa ona. Ke ge a reka
segagabo: " Banna motho so o sa phela" Ba bang we bare " Aai,
mo lese monna! O re o tla sala a dirang a nnosi. Lepono lela
la wele ke ge le hlaba mosadi yola mo legetleng ka lerumo.
Mosadi a tsoga a re: Mpolaele ruri! " Ke ge ba bangwe ba napile
ba mo kgalema gomane a tlogela mosadi yeo. Mokgekolo yeo a satso
hwa gona bjalo bjalo. Feela a be a kgekotse ele ruri.

15

K34/63

Ke ge ba ga Mamabolo ba tshaba ka motse ka moka,
ba yo dula felo mo ba rego ke Kgware. Naga yeo enale
makgwara kudu. Mo le ge ba dutse dipelo tsa bona di be di sawe
ba be ba fela ba gopola.

Bjatladi bja Mmamorela wa Mahlatsi,

Bo ena Dikolobe.

Go ja ba be ba ja, go nwa ba nwa, matsi a go lekana le
a bjatladi ana ba be ba sa a bone.

Erile ka morago ge go kwala gore mapono ga a sale gona
le gona ga a sa kwala le ka motshetsha ka ge ba ga Mamabolo
ba re masopeng go a boelwa, kgomo tsa fula bjang tsa khora,
mafisi ya sebe mafisi gape. Dirokolo tsa tsosoloswa, nyoba ya sebe
nyoba, lefela ya sebe lefela batho ba thakgala bare phehlehle.

Lefase ke nama ya Makhura le a rena. Ba ga Mamabolo ba
tennwe ke lebjatladi ba loga ba yo dula ga Rakopi. Felwana fa
e be e se madulo a letlilego. Sekoti sa moedi. Ba fo kgahlwa
ke meetse le mahlaka ya noka ya:

Mphogodiba moletsane,

Noka ya kgahla a Maite.

Morogo ona ba be ba sa o lle le ge go le bjalo.

17'

Etse bjalo ba be ba napa ba batamela thoko ya dikgale ka bo-
hlabela. kgosi Dikgale le yena ge a lemoga taba ye, a kwa gore
Mamabolo o agile ka Rakopi. A bona gorenaga ya gagwe e hutitsedi-
tse, a lemoga gore ma moso o tla napa a batamela a ba a fihla
le mo a sa ratego ke ge a itukisetsa go ja go mo rakela gagabo
Bjatladi.

Ntwa ya Midibidi.

Dikgale a itukisa ka sepiring a nyaka kamoka dilo tsa
go hlabana ntwa, are tu. Mamabo-a-Letsoalo yena a seke a
tseba selo. A nore kg ne ke molao mo gohle. Feela madira
a gagwe ona a be a no dula a lokile ka gobane a sa tsebe se
kago go mo hlegela ka tsatsi le lengwe. Dikgale yena are go
loka a napa a batamela.

Erile ka tsatsi le lengwe ge ba ga Mamabolo
ba sa ja, ba sa nwa, ba bona madira a ga Dikgale a ba
okometse ka fase. Lelwala le gona mo momohla no go agilego
bo Raphela-a-Motau le bo Sehlapelo-sa-Mosega. Kgoweng ka molao

399

wa sesotho, ga go agiwi feela rena re makatswa ke se se dirwago ke batho ba lehono. Ana ke seno sekgowa na. K34/63

18

Ba-Lekau-La-Mmateka le bo Lesibe ke ge ba tswa ba fadimegile ba gagotse difahlego e le ruri, ba ntshitse mariri bjaloka tau. Ga go tsebje gore na ba ga Dikgale e be ele batho ba babjang. Ga se ba leka le gore ba ka swarelela bjaloka kaba ga Molepo. Ba rile go bona dikolobe di batamela ba hlanola diano tsepu tsa tsena fase. Thaka ya masogana ya ba raka gomme geba fihla Midibidi ya ba swara.

Ba e go ba ba ba geketlile ba ba ba swara le kgosi ya bona. Yena a rapela are "Morena Mamabolo letlalo la motho ga le bapolwe fase. Ke lahlile nka se sa boeletsa. Feela yena ba seke ba mmolaya ba mo lesa a tloga.

Bo Lekau le bo Lesibe ba boya gae. Go tloga fao Dikgale ga se a leka gore a kalwale Mamabolo. Momohla wono ke bakgotse ba bagolo. Mamabolo tsere mosadi gona, mago Makegeng le Mmago Mankweng II ke go re ke gore ke bo ngwana Dikgale le Makegeng rangwane wa dikgosi o tsewe ngwana Dikgale.

Bjale ge nke ba kgale ba be ba swane le ba lehono, nkabe re le botsa gore ba tlogile neng ka ga Rakopi. Feela ba tlogile ba namela mmoto ba tlo dula Mafarane. Moba be ba ithekgile ka thaba ya Hwiti ba fela ba e rata bare:

Namela thaba ya Hwiti o bone,

Va kwa Lehwiti le duma,

Thaba ya Kgala e tsogetswe.

Naga e be e sa letse. Banna ba tswa masolo ba yo tsoma diphoofolo ka kua ntle ga thaba ya Mahafse. Ba boye ba rwaleletse dinama tsa diphoofolo-dipela-diphuti-dihlolo-mebutla-le diphoofolwana tse dingwe tsa naga. Ka hwetsa ka gabo Lodi ebile e se mekgopa e ele kotsi. Bo-Mogori basogi ba managa ba sa hlokwe moriting.

Mo Mafarane ba ga Mamabolo ba be ba hlabilwe ke phefo. Mmoto woo ga o fihlile kudu selemo. ~~See~~ Feela marega a gona a tonya go gona tekanyo. Ke ge bale fao ge ~~phiri~~ phiri e ba tseela kgosi Mankweng I. Ba mo fihlile gona kamo barego ke Monyakgeng lehono ba ga Mamabolo Seolwana sa Mmataladi ba sa bolokela Segwetjane.

19

399

K34/63 Kgosi Mankweng I o latetswe bogosing ke morwa wa gagwe Nkosi. Ke ge ba tloga ba yo dula Sebokhung. Kgosi Nkosilo o bile kgosi ya mahltse kudu. Ge go busa yena ga se ga ka ga kwala mabothata a dintwa goba mahloko a malwetsi. Go be go le mothakgalo feela.

20

Masogana ba napa ba gape dikgomo ba di ise kua thabeng ya ga Ngwana kgosi. Ba rekge ba boya gae, wa hwetsa dikgomo di dio gatalala ka lebelo di siana. Ge batho ba bolela ka mekato ya dikgomo bara gona mohla go le bjalo.

Magomo Kamoka a be a siwa ke pholo ya mosate e khulong leina la yona bare ke Mmapitsi, ere ge e fihla gae ba thoma go
reta
e/t bare:-

Mmapitsi a bo Lekometsa,
Tsutsumetsa ya go hlaba.
Naka e behlilwe ke mong a yona,
Mmago Madimetsa

Mmapitsi ba reng bare ge o tloga
Ba go swara ka ditshela,
Bare kgane o ka se tloge.
Esere go tloga ke go tshela

Eka ke leapara tshimamo ya mothoo
Ge dingaka di bona di a sega
Di re na nka o kitima o se na motho,
O pharihla o le tee ba go sega,
Kgosi Nkosilo o hlokegile gona ge ba le moo. O
bolokilwe go gabo. Sereto sa gagwe se sa gopolwa.

21

Kgosi Nkosilo-la-Mamohloume,
Se bolaya motho ke a tshosa
Ke hlaba ka mabola a mahwibidu.

O rile go hlaga kgosi Sehlomla, moratho wa gagwe a tsea setulo sa bogosi. Ba ga Mamabolo ke ge ba tloga ba yo dula ga Lethapha meetse.

Lentsu la Modimo le tsena setshabeng.

Lent u la Modimo le tsene setshabeng sa ga Mamabolo ba dutse Sebokhung, ba buswa ke kgosi Nkosilo.

399

K34/63

Masogana a ile a tloga go yo somela dithunya kua borwa, ba bangwe ba bona e be e le bo Kamela Raphela le bo Mamadimo Mamabolo Masogana ao a boile a swere dilo tse pedi, sethunya le puku ya lentsu la Modimo. 12

Kamela Raphela a tsena sekolobeng le tsona tseo tse pedi. Ba ga Mamabolo ba tloga ba amogela sethunya, feela puku yona ba e gana ruri-ruri ba re "Raphela, le no hwetsa dilo tsa makgowa la si subathela le sa tsebe mokgwa wa tsona." Morwa Raphela yena ga a ka a lapa go bolela lentsu phatlalatsang.

Batho ba bangwe ba ya go theetsa magang a puku ya gagwe ye ntshwa. Mo bathong bao ga tla/le bo Sehlapelo. Bona ba ya ba napa ba ya ba tsena Megopolong gomme ka morago ge baruti ba fihlile ba ba ba kolobetswa. Bao ke bo Mokgalabje Josias Sehlapelo. 22

Kamela ka nosi o theile phuthego ya Donhill, Monywaneng gomme Sehlapelo a thea ya Thune, Sehloka. Ba ga Seolwana ge ba bona tseo ba tuka bogale. Ba rata go raka Raphala le Sehlaphela setshabeng. Feela ga go tsebje selo se se timilego bogale bjoo.

Mamadimo Mamabolo le yena a re ke fihlile. Aowa dinatla tseo tsa goeletsa lentsu mapatlelong gomme diphuthego tsa gola ka mokgwa o makatsago. Feela ba ka bogosing bona ba seke ba le amogela bare; "Go kolobetswa, batho ba leswa mabjoko a batho ba hwilego."

Ke ge go fihla moruti wa Lethosa, leina la gagwe ba re ke Mphamba. Yena ka tsebo ya gagwe ya ~~boruti~~ boruti a roba dipelo tsa batho ba bantsi a dula donhill, Manywaneng, gomme ga ba ga hlomiwa sekolo gona. Ba tho ba ithuta go bala le go ngwala. Moruti yena a fela a sepela le mafa e a tikologong a hloma diphuthego kua le kua.

23

Ka morago ga gagwe go tlile Moruti Casa. Le yena a tswa Thoseng. Le yena o lekile ka maatla go tswetsa mosomo wa Modimo pele. Orile go tloga tla moruti Ndolo, le yena a le lethosa. Go tlogeng ga gagwe gwa tla Moruti Finca a tswa thoseng le yena. Le hono sebakeng sa gagwe ke Muruti W. Letswalo. Yena ke motho wa se gageso. Le yena o sa swere tsela yona yela ya go phulwa ke Kamela Raphela. Sehlapelo yena orile go tloga a ya Bjatladi, a thea phuthego gona Ka mababeng a moruti Mphamba sekolo le sona sa hlongwa gomme

K34/63

moruti a romela barutisi ba gswang gagabo, Thoseng. Ke bo Skosana le bo Nkoko. Ka morago a (sehlapelo tloga a yo thea phuthego ga Rakopi go tloga fao a thea Phuthego ka gae ga Makwela Mafarane le lehono le ge kereke e agilwe go sa bolelwa kereke ya ga Makwela.

Diphuthego tseo ka moka e be ele tsa kereke ya "Free Church of Scotland" Ka morago lebaruti ba dikereke tse dingwe ba thomile diphuthego tsa bona. Moruti Knothe a thea phuthego ya kereke ya "Berlin" motsang wa Mphome. Ba "Anglican" le bona ba thea diphuthego Tshware, Serope le Spitzkop. Ba "Five Mission le ba "Zion" ba thea tsa bona thabakgone. Ba "Bongsegational" ba thea phuthego ya bona Donhill.

24

Momohla wano setshaba ka moka se amogetse Sekreste. Esita le bona ba ma mosate ba tsene dikerekeng ba kolobeditse Makegeng Samuel Mamabolo rangwane wa dikgosi o kolobeditse ke Moruti Finca kerekeng ya Thune ka ngwana wa 1930. Mohumagadiu wa kgosi ga a hlokwe kerekeng ka mehla.

Tlala ya Makgokgethwane.

Setshaba sa ga Mamabolo se ile sa nyak'o fetswa ke tlala ye kgolo ge ba f dutse ga Lethephameetse. Dira di hlapa-hlapisa setshaba, bolwetsi le bjona bo tsentsha tseya ka gae, eela tlala e sehlogo e bontsha motho tsa bosiwana, gomme e lesa motho le mafapoga a bana. Ke tsona tseo di bonwego ke setshaba se sa Dikolobe. Motseng defero tsa tswalelwa bat o ba palakana.

Tlala yeo e ile ye tsena ka mokgw o makgtsang. Pula e be ele ebele enele ka tshwanelo. Batho ba lemile gabotse, go bile go se selo se balaetsego. Batho ba be ba bolaile mabele ele ruri. Tsa wona re tla se le botse le ya kae.

25

Ge re le botsa gore thekiso e a phumale hwetsa eka re bolela disele. Mauba a no re tswelele! Batho bao e be ele barekisi bo makgone. Ba be ba rekisa matsoku a go tlola, magogo a go ala, dinti tsa go logwa le tsa lebabi, dithbe tsag go silela godimo, dipato tsa go fola, mabele le tsago bata dintlo, dinama tsa dipela tsa go butswa le tsa go se butswa le dilwana lwana.

399 K34/63 Batho ba ile ge ba tla lesa go reka dinama Mmago Silwane¹⁴
 a reka pela, a e apea, orile ge a re ke fetola nama ke tshela
 letsaai a hwetsa pele e phela ka pitseng ke ge a tsea pela yela
 ka pitsa, a lahla kakua mokgotheng. Go tloga fao ga go yo a
 rekilego nama Maubeng.

Ngwaga o rile ge o ya pele batho ba hwetsagore Mauba a
 ba phumile ele ruri batho ba setse ba hloka le mabejana a go
 tlatsa sefago. Mauba ke wona a bona gore ga go sana selo, a tho-
 ma go se sa tla. Feela mabele masemong lekgaba o a bona. Ntsho
 ntsho ruri. Moka ye tshehlana tlala yare ke tsene le tla
 ntirang.

Setshaba sa Mamabolo a Seolwana sa Mnataladi.

Sekgopa banna matolo,

Le Mmamabudusa tsatsing,

Kolobe mahlatsi letshitele,

Mma-Seepe sa go rema

Bana ba boya go Bjatladi bo ana Dikolobe

Ba Mmamorela wa mahlatsi,

Bana ba tswago Letshitele.

Ba lekile ka maatla go lwa le tlalayeo, feela tlala e be e sa
 romeletse tlalana, e be e tlile ka nnosi ka nama. Tlala yeo
 e ba lesitse le tsa go se lawe,

Ge dikgosi le setshaba kamoka ba sa gakanegile ditsebe
 di eme le hlogo, ke ge monna wa lekgowa a tswela botswelo a rwele
 mabele a mahwibidu kakoloi. Leina la gagwe ga le sa tsebja,
 feela бага Mamabolobabe ba mmitsa "MAKGEKGETHWANE" Le lehono
 tlala yona yela ba e bitsa "tlala ya Makgekgethwane" ka
 gobane phologonyana e bilego gona ke ka lebaka la gagwe.

Le ge go le bjalo o be a tlura gee! Le yena o be a bone
 gore batho ba gakanegile. Le kokoko la mabele le bitsa pondo
 e kwibidu (21) Feela ba bego ba na le tsona ba dio a baka.
 Moka ga se thuse selo. Batho ba ka mosate bona ba phologa.

Batho ba thoma go ja matswa a go kgokela dikgomo, ditha-
 ri tsa go pepula bana le masoto a ditsiba le a sega, go bjalo
 ruri. Batho ba batho ba theletsa pelo./ Le gopola gore motho
 a ka napa a phela oa go sehla mokgopa a metsa mare? Ba swana
 bare; "Tlala e ntshitse noga moleteng"

Ga thoma tsa masetla pelo bjalo. Batho ba rekisa bana. Mokgekolo a nape a reke sephuthana sa mabejana ka morikhihla wa mosimane. Momohla wono motho ga a rekwe. Saka ya mabele yona e rekwa ka pudi feela. Ngwana o be a no re, "Ke tla no bona ge bo sele ke sa dula le batswadi ba ka".

Kgosi le yena a re ka go tsielega a tsea banna a ra romela mmusong Polokwane. Batho ba mmuso ka go kgaoga pelo bafa banna bale ba tho magobe. Ba bangwe ba re go ja ba phafaga, e sere ba bangwe ba re go ja ba tlala dimpa ba hwa. Batho ba ba ba sitega bjalo ka dikgomo. Tlala, Aai! Esita motho a hlwa letsatsi a sese a ngwatha a napa a sitwe ke go ema fase.

Le ge tlala e be e tsene mabele masemong e be e setse ele mohlagolo. Motho o be a re ge a ya masemong go hlagola, a tsee pitsa le mollo gore a hlwe a hlahola a apeile morogo. A leme a khutsa a ja ona.

Mable a butswa a tlala ya feta. Ditaba tsa ge batho ba thoma go ja bogobe ga di fela. Monna yo mongwe yena a fahla Matlalwe, Haenertsburg a hwetsa maphodisa a apea bogobe, yena a re go bona bogobe a wa fase, a hwa. / Go kgolwa gore monna yeo o be a se feditse sebaka se setelele a sa bone bogobe. Gape o be a sena tshepo ya gore bogobe bo be bo sale gona mo lefaseng.

Yo mongwe yena are mohla a thomago go hwetsa sesola ^{bo} sa/gobe a manolla makoko a lahla are "Bogobe obe o lahlile, bjale le nna ke sa go lahla." Motho a ka re ke bosilo esere ka nnete bogobe ba be bo lahlile batho.

Tlala ye ngawe e kile ya/gona ^{ba} ka ngwaga wa 1930. Moka yona batho ba kgonne go e fennywa. Batho ba thusitswe ke go reka maupi mabenkeleng. Ka baka leo ba e bitsa "Tlala ya pampiri."

Tlala ya Makgekgethwane e rile go geta ba ga Mamabolo ba tloga ba yo dula Makgwadibeng. Le lehono ba sale gona. Felwana fao go botse kudu. Ba ithekgile ka thabana ba dutse magareng a dinoka tse pedi, Modutswe le Selema.

Ntwa ya Maburu le Maesemane ya 1899-1902 e thoma ke ge ge ba/tse ba dutse gona fa. Kgosi Mankweng II o belegetswe gona. Ntwa yeo bakgalabje ba e anega ka mokgwa wo ba e bonego. go bolelwa bo Beiri le bo Dibete / (General Biard and Joubert)

Ba re Bairi o be a sepela le letobenyana mo ¹⁶
 gohle mo a yago. Ga go tsebege taba yeo ge e le thereso. Mogo-
 ngwe ba be ba bona lerole la dipere. K34/63

Banna ba tswa le yena kgosi Sehlo-mola ka nosi ba ya
 hula Maburu a bego a hlomile madulwana kakua Senyakane.
 Ba boya ba rwele dikobo tsa diphususu ba gapa dinku le ka
 dipudi. Go kgolwa gore go be go na le bo-radipolase gona ka
 kua. Ge ba fihla Bjatladi ba hwetsa Dikolobe tse dingwe tseo
 di boetsego gona. Ba ntshetsa batho ka mosate dipudi tse dintsi

Ka ntwale ye kgolo ya 1914-1918 banna ba bantsi ba setshaba
 ba ile ba romelwa Fora go thusa gona. Tsa gona le lehono di sa
 laodiswa ke mosomo o mogolo woo ba o dirilego gona. Re ka se
 o laodise fa.

Kgosi Sehlo-mola o pedisane le setshaba sa gagwe botse.
 A hlokege ka ngwana wa 1925. Ba mmolokile go ba gabo,

K34/63 399 p.29 § 4

✓ Mmaxê le mosadi wa xaxwê
 ba bolokilwe xôna.

Tubuki ga se itlike a bolaya.
 Ba maswena ke ba lokela dingalo.
 30 Ke ra bo-Mmapitsa a Tshomele
 Musi ke tlou Sehlo-mola,
 'Nyane ke Kgwadi morwa Mmatshoka,
 Ke yena tsebago difeko tsa naga.

Kgosi e bitsa babedi ka araba,
 Yare, Thate, wee!
 Kase; Thobela Morena!
 Ya re Gase go biletse go ja dijo,
 Ke re tseisa dira le molapo,
 Kgageng la magala a madibeng,
 Kgageng la magala a serokolong,
 Gobane mphago wa dira ke meetse,
 Gore e a nago le patse a tsame a fola.

Mokgwatho wo diphatsa,
 Mphenye wa hlogo kgolo

31

Kgomara ya bo Mokata,
 Thoka ya lefetsa basadi ba ga Kgwadi,
 O ka re o bolaya batho wa kgetha,
 ta se fetse bana le bo mmabo,
 Ngwana wa kgosi ke wa ngaka,
 Ngwana wakgosi ge a tla busa,
 A rake a hlake pele.

Eka ke leapara tshimamo ya motho,
 Ge dingaka di mmona di a sega,
 Bo-hlowana ya mmea-gobe ba re,
 "Na nka o nnosi le batho ba go thusitse?"
 "Wa re maloba o lle tsa ga Lekgothwana,"
 "Ware maabane o lle tsa ga Serebane sa ra wa kgomo

Noga ya thaba ya ga Serala Mokopa,
 Mokopa wa morwedi wa Selemela sa Rangwako,
 Mokopa busa hlogo Mamangwane,
 Mokopa lenonya le anywa Batladi,
 Lankga-pela maditela.
 Bopedi ga ra se nkge ke a fona,
 Thaba ye telele o file magaswa a Letswalo,
 Go la Sehlaane ke a bela Malemela,
 La kotokoto o le file Tswinyane a Molapo,
 O le file Tswinyane ya Bokgalaka.

Bolwetsi ba Sephanese.

32

Re setse re hlalositse kamo tlala ya Makgekgethwane e ilego ya tshenya setshaba sa ga Mamabolo. Dintwa le tona ba di lwele. Aowa tshenyagalelo e bile gona, feela ga se ya ba mahloko a go isa kae. Bolwetsi bo ile bja tswela gomme bja fetsa setshaba se kudu ka maatla.

Go rile ka ngwaga wa 1914, banna ba tsewa ba iswa ntweng Fora. Mafelelong a ngwaga wa 1918 ntwaga ya fela gomme ba boya gae. Go bile bjalo eka ba tlile le bolwe si mathomong a ngwaga wa 1919 batho ba swarwa ke bolwetsi-tsoko. Tsa bjona re tla di kwa.

Motho o be a no belaela ka:

399

- (a) Madiitsane le mohlakganelo,
- (b) Mahlo a edisa megokgo (dikeledi)
- (c) Tshwimila le mphikela dinkong,
- (d) Go ethimula
- (e) Hlogo ye remago ka mokgwa o makatsago.
- (f) Go swarwa ke mogau
- (g) Go se nyake go ja selo.

K34/63

MATHOMONG.

(h) Ditho ka moka le mokokotlo di ba bohloko.

(i) Moko...

K34/63 399 p.33 §2

(1) Leleme le galoga mmala.

Tsona tseo ge di swere motho kamoka ga a tsoge fase. Feela taba ya go makatsa bolwetsi bjoo bo be bo bbo swara motho ka go phakisa. Gape bo phetha mosomo wa bjona kapela pela. Ge bo ka swara motho a hlwa matsatsi a marago ke moka o phologile. Feela motho wa bjona o be a sa phele phele ruri. Bolwetsi bjo ba sa bo bolela ka gore ke bolwetsi bja Sephanese. Bo-radipolase ba bo bitsa "Drie Dag".

Bja tse sekolobeng gone ge go busa kgosi Sehlo-mola, seo se ilego sa lemogwa ka ga bjona ke gore bo be rata metse ya kgale ya go kgobakana. Batho ba ba bego ba dutse merakeng (metse e mofsa) bona ba phologa ka go nyane. Ba ga Sehlapelo ke ge ba sa t oma go dula ka ga Rakopi. Aowa bona ba no hwa lehu la batho.

Ba tsena dikolobe bja di gagatla, bja tsena Ditau bo-Raphela, boMotau, le go bo Thabana, bja di gatakela fase, bja tsena Ditlou bo-Kgale, bo Makgobathe-a-Malegoko, bo-Makwela-go-lem-a-tlou, bo-Maponya-a-segodi, tsona bja di phsatlaganya, bja tsena dikgomo bo-Letswalo, laMatau, bo-Modiba, bja di fetsa ruri. Bja ya le/meloko ka meloko bjalo bja phumaganya setshaba difero tse dingwe tsa tswalelelwa ruri.

34.

Ke ge mago mongwadi yo a soma Matlalwe (Haenertsburg) ga Komosasa Nthapeleng. Mokgekolo a kwa gore o a lwala gomme a ya a go mo hlola. Ge a fihla a botsa Nthapeleng gore o tlike go mmona.

399

A hwetsa ba mo swaretse fase ele ruri. Makgowa a sa mo eme kamo go yago phefo. Maphodisa a botsa mokgekolo gore motho yo ba mo file kudu, dihlare gomme di mo tladitse dimpa.

Mokgakolo are go Nthapeleng ngwana yo waka ke tloga nae. Nthapeleng are Ga o bona gobe motho yo o sa lwala kudu na? O tla re go hwa tseleng wa reng! Mokgekolo ka go tlala pelo are Modimo o gona le gona mo a ka mo k hwa. Nthapeleng are, Aretse, o ka no dira seo o bonago o ka kgona.

Ge ba mo file diwana a lle, mokgekolo a tloga nae. Ge ba le tseleng a thoma go gofa. Mokgekolo wa batho a no ya a mo hlolela, gomme a mo etetsa gabotse. Aowa, ba ba ba fihla ga rangwane wa gagwe. Lota Mamabolo.

35

Ba re go fihla ba mo ritela bogobe bja/motepa a kgopholo bjo a. Mantseboya a etisa a tsere magang nabo. Yanapa ya ba ge a phologile. Tsatsi le lengwe le lengwe mantseboya le gosasa ba ga Nthapeleng ba mo romela mafsi le marotho. Aowa a fola a boela mosomong wa gagwe. Dingaka di be di le gona, feela ga di a ka tsa thusa selo. Go tlogile go hwa tsona pele. Batho ba go hlokega bontsi bja bona bo be bo sa bolelwe. Lapeng le tee go ba go bolokwa batho ba ba bedi ba barago. Setshaba sa fela e le ruri. Bolwetsi bjo bo kalo ga se bja ka bja ba bona, ebile bja mathomo le mafelelo.

Kgosi Sehlomola orile go hlokega gwa sala go nyakega kgo-si ya go tsea tulo sa gagwe. Sako la hloka thobela ke mojano. Morwa wa gagwe Mankweng II o be a sale sekolong le gona o be a sa gola. Rangwane wa gagwe Samuel Makereng o bile a mo swanetse bogosi go fihla nako ya gagwe ge e fihlile ya gore a ka busa setshaba. Kgosi Ethlone Mankweng Mamabolo o beilwe bogosi ka 1931.

Mokete wa ge a bewa bogosi ga se wa ka wa bonwa setshabeng kamoka. Dilo tse kgošo tse bilego gona se di. Bhabile dikgomo tse tharo le dipudi le dinku le dikgogo, tse dintsi go na le dijo tsa sekgo wa tsa mehuta huta mabjalwa ele a mantsi. Dintona ka moka di bo rwele.

36

- (b) Banaba dikolo ba be ba apere go swana ka moka.
- (c) Dikopo tsa dinaka di le tharo.

- 1 Sa Masiene.
2. Sa Mmasealama.
- 3, Le sa go tswa Tswane (Pretoria.)

K34/63

20

^d
(d) Dinaka tsa sesotho di le pedi:-

- 1 Ba gae (ga Mamabolo).
- 2 Le ba ga Mohlorwa.

^e
(e) Ge biditswe le bahlomphegi ba bantsi:-

- 1 Komosasa ya Polokwane (Pietersburg)
- 2 Baruti ba dikereke ka moka (Makgowa le Basotho)
- 3 Magosi a ditshaba tse kgaufsi kamoka.
- 4 Bo-radipolasa ba kgaufsi kamoka.

(f) Maphodisa a kgotso a le mane (4).

(g) Merero kamoka ya dirwa lepatlelong.

~~Makgetee~~ Mokete woo o bile botse kudu. Ge batho ba mo
reta ba fela bare:

Mankweng ka mohla wa go fela.

Ntso ke gorogile,

Kgomo tsa bo-Moribe le Masilo.

37

Kgoro ya kgale ya Mafarane le Mekgwa ya yona.

Kgale motse wa Mafarane o be o nale kgoro ye kgolo ya
dibeso tse tharo sa hanna sa masogana le sa basimanyana. Mo
kgorong go be go dulwa ka molao. Mosimane yo mongwe le yo monwe
a na le madulo a gagwe. Masogana le ona bjalo. Banna le bona
ba buswa ke molao woo. Ge motho yo mongwe a be a se gona kgorong
go be go tsebega kapela gore ke mang, le gona mabaka a nyakisiwa
gore ke ka baka lang ge a se gona.

Kgoro e be e nale masoro a mantsi. Mohlomong lebaka
ebe ele gore ge manaba a tawetse batho ba kgone go tshaba goba
go tswa kapela. Masoro ao kamoka a be anale maina, lesoro la Di-
kolobe, la Ditau, la Dikgomo, la Dikwena, la Diphuti le a mangwe
bjalo bjalo. Go be go se monna e a ka gakwago ke lesoro la
gabo.

Mo kgorong go be go na le molao wo rego banna le
masogana le basimane ba dule gona ka mehla, gosasa le mantseboya.
Mosimane o be a sa dumelelwe go dula ka gae ka gore e ka ba mokga-
tho. Ka gae go dula basadi le bananyana. Mosegare mogongwe
banna ba ya go tsoma basimane bona ba ya go disa dikgomo.

Dinonyana tseo ba di bolayago di fiwa banna kgorong.

38 K³4/63

Taba ye e kilego ya hlaga gona mo kgorong se :-

Mosimane o mongwe wa go hleka tsebe ya go kwa, le hlogo ya go anagana ditaba, o be a le gona. Yena a bolela kgorong gore o bone lefsika la mebala-bala. Banna ba motse ka go nyaka go bona lefsika leo ba tloga ka letsatsi le lengwe go yo le bona. Ge ba fihla ba hwetsa ele pitšhi ya naga, e bile e bodile. Ge ba mmotsisa gore o e bone neng, a ba botse gore ke sebakanyana. Banna ba mo laya gore ge a hweditse selo se hwile o swanetse go se khupetsa ka masasa gomme a yo bitša banna.

Ka tsatsi le lengwe Pakwe- ke leina la gawe a hwetsa motshara, nonyana o hwile, ke ge a o pipetsa ka masasa gomme a bontša banna gk kgorong mantseboya. Ka m so ba tloga ba lokile go bona le go bua selo se hwilego. Papago Pakwe a swere selepe a bile a ba analesesu sa mollo, Ge ba fihlile ba khupolotse gomme ba hweditse nonyana ba mo laya gore ge se selo se segolo o swanetse go se kgokela thekeng gomme a se fe monna yo monagwe kgorong.

39 Ka letsatsi le lengwe gape Pakwe a hwetsa mmutla o hwile go yena mmutla e be e se selo se segolo. Ke gona Pakwe a tsea mmutla wola, a o kgokela ka lenti thekeng. Bannaba makala ge ba bona motho a/tliša mmutla kgorong a o kgoketse thekeng. Ke gona ba mo laya gape gore ka gae o iswa diphoofolo tse bjalo ka mebutla, dihlole dipela, le tse bjalo kamoka. Ka kgorong go tlišwa dinonyana tsa go lewa ka moka kantle ga kgwale le kgaka le khukhu. Aowa go tloga fao Pakwe a kwisisa mola woo ga botse.

Dijo tsa banna di be di tlišwa kgorong. Baeti le bona ba be ba tlišetšwa dijo ka kgorong. Banna le masogana ba seba ka dinama tsa diphoofolo tse di bolailwego mosegare masolong goba madisong. Basimane bona ba seba ka mafsi a dikgomo. Methobe le dikgatsele tsa ditšwetse di ritwa kgorong gomme di lewa ke bona Molao wo wa dijo o be o kgwahlile ruri ruri. Mosimane ge a rile go bolaya nonyana a e ja, o be a dirile molto gomme o be a inamiswa ke banna kgorong.

Menyana e megolo ya setšhaba e be e lewa gona. Ge go swanetse go hlabja kgomo goba pudi e be e tlišwa gona go hlabelwa gona.

399

K34/63

40

Dinana ka moka di apewa gona. Mabjalwa a tlišwa gona mola 22
 dijo ka moka di budule. Gomme a nowa ke batho ba bagolo
 feela. Basimane ge ba boile madisong ba ja magobe a seba ka
 dingatha le mahwele (maswele) Dinama tsa banna ke hlogo,
 kgoto le/ngaati. Maswafo a fiwa motswaledi wa kgoro. Molao o
 le wona o be o sa phoswe ke motho le ka mohla o tee.

Dikgong tsa go gotsa mollo kgorong di be di rwalelwa
 ke basimane madisong. Mosimane yo mongwe le yo mongwe ge a boya
 madisong o be a swanetse go tswela a rwaletse dikgong tsa kgoro.

Mosadi le yena ge atswa kgonyeng o be a swanetse go
 bea kotana godimo, yeo a tlogo feta a e lahla kgorong ge a
 feta a e lahla banna ba mo reta ka mothopho wa gabo, kgomo,
 tau, kolobe, goba eng.

Mo kgorong banna ba anegela basimane ditaba tsa go tsoma
 diphoofolo tsa naga. Ba e ka letsatsi le lengwe banna ba kile
 ba yo tsoma tau. Monna yo mongwe are ke Sefako a be a le gona
 yena o be a fela a bolela gore o bogale kudu.

Tau ba hwetsa e patlame. Bare le ge ba thomago e
 batamela le go dikatsa Sefako a tsenwa ke bofswaga a
 lebelela morago gomme a kotetse setsiba gabotse ke ge a fa
 keletso are :- Banna, ge nkabo re tseba yo atlogo bolawa ke
 tau ye, re ka be re re a tshabe e sale bjale. Bjale ka gore
 ga re mo tsebe, are tshabeng ka moka. Ke ge banna/bao ba gomela
 morago kamoka.

Ditabana tsa masolo ke tsa ntsi, banna ba bolailego
 ditau, dinkwe, diphukubje le tse ding we. Le lehono re hwetsa
 diema tsa go hlaga go tsomeng ga diphoofolo. Tse dingwe
 sedi.

1. Ge o ka gopola tshukudu o namela sehlare.
2. Phuti go rakwa e tswelago segotleng sa yona.
3. Noga ga e latelelwe moleteng.
4. Phiri ya sela moedi e fetoga mpjana.
5. Tshiwana ga e rweswe hlogo ya tlou.
6. Mariri a tau a kgakala, a motho a ka teng.
7. Bana ba kgwale ba tsebana ka melodi.
8. Ngwana wa tadi o tsebja ka mereto.
9. Tshwene tsa khora dia boelela.
10. Phoofolo ya mereba ga e na letlalo.

399

K34/63

Kgorong e be ele gona mo batho ba iphsinago ka bose bja sesotho le mekgwa ya sona. Dinaka di letswa gona, meropa ka maina a yona e letswa gona. Ge go binwa dinaka o hwetsa banna le basadi ba phepela, makgarebe a letsa meropa, masogana a fofela godimo le fase. Molokwane ke molaodi wa kosa. Gomme o bintsha batho ba gagwe ka mekgwa wo nago lemolao wa wona. Go yo a^{sa}/kwego molao, sefepi goba kgati se a kgala.

42

Basimane ba anegelwa ditaba tsakgale tsa dintwa tsa marumo. Banna le dinatla tse le be le kwa bare di lwele dintwa tse kgolo ga ba retwa ka hlomphe le ka thoriso. Mo kgorong basimane ba raloka dipapadi tsa go ruta go hlabana ntwana. Ba rutwa go betsa le go phema marumo. Ditaba tsa Mapono di anegwa ka go tlala.

Ge basadi ba tlile go gokola mollo ba be ba kwatama ka dikhuru. Ba hlakantsha diatla ba inamesitse hlogo ba sa bolelele selo. Bjalo banna ba ba dumetse ka go bolela sereto sa gabo bona Tlou, tau, kolobe le bjalo bjalo ka gore ba tle ba kgone go bafa mollo. Go dira bjalo e be ele hlopho ye kgolo go kgoro le go banna ba yona. Ge ne go se mosadi e a sa ratego taba yeo.

Gona mo kgorong mosimane o be a ithuta go itshwara setho. Melao le mekgwa ye mebotse ya setshaba kamoka. Tumedisano ya bona ele ye e kgahlisago. Ge yo mongwe wa bona a fihla kgorong o be a swanetse go dula gase ka go kotama a itie diatla, a lothse ka gore "Morena" goba "Thobela" gomme banna ba mo fetole ka go bolela sereto sa gabo, bare "Kgomo" "Tlou" "Tua" "Kolobe" "Phiri" "Monareng" "Mokwena" tse dingwe ka go bina phoofolo ya gagwe.

43

Mo kgorong yeo go be go rutwa diema tsa batho kgale. Diema ke dilo gabo di ka tse makatsago mo polelong ye nngwe le ye nngwe. Baswana bare: Khudu ga e lahle legapi la yona. Ka go rjalo motho a ka hwetsa eka ba ra khudu ya naga, esere ba ra motho. Motho yo mongwe le yo mongwe o a tseba gore khudu e keke ya lahla legapi la yona, feela taba yeo ka seema e na le kgopolo ye nngwe. Diema di dirwa ka dilo tsa hlago kamoka. Mo kgorong diema ka moka di rutwa basimane le dihlahoso tsa tsona Bafele bare Ngwana e a se nago tatawe, melao o tseba banneng.

Kgorong mosimane e be ele ngwana wa monna yo mongwe le yo mongwe. O be a rongwa ke banna ka go rata, le gona o be a sa

399

swanela go gana go rongwa. Ge a rongwa ke monna o be a swanetse²⁴
go kitima a swere thoka. Gape o be a swanetse go kwa taelo e e
le efe ya monna, papago-mang goba mang.

K34/63

Pitso goba kgobakano efe le efe ya setshaba e be e
hlakana gona. Melao ya go busa setshaba e be e lokiswa
gona. Ke hanna. Melato le dipelaelo ka moka di rerwa gona.
Ge banna ba rerile kgosi a ahlola ka polelo ya bona.

44.

Motho ge a be a na le molato goba taba yeo a bego/
a rata ge e e rerwa ke banna o be a nyaka mmaditsela.
Yena o swanet e go isa molato go kgosi a kgopele motseta yo
mongwe wa mosats gore a mo fihlise go yena. Ge ba fihla go
kgosi ba re; Thobela! Sepheng-pheng o re banna ge ba ke ba mo
rerela taba se. Kgosi yena ge a di kwele o ba araba ka gore,
"Aowa, e a kwala. Etlang neng-neng le dihlatse kamoka, re tla
le boletsa banna" Ke moka molato o tlile go rerwa ke banna.

Kgoro yeo e be e hlomphega kudu ka maatla. Batho kamoka
ba be ba e ssiya. Masogana a be a e feela ka mehla. Ele felo
mo go thabisago. Mo go se nago ditshila. Mohlologadi o be a
sa tsena ka yona a se se a hlapa diatla a sale kantle.
Mohu le yena o be a sa ntshwe ka yona ge a yo bolokwa. Melao
yeo e be e sa phoswe, ka gobane go e phosa ke go tlontlolla
kgoro.

Ke tsona tseo tsa kgoro ya Mafarane ya kgale. Lehono
taba tse ga di sale gona. Kgoro e gona feela ga se kgoro
ya go dirang. Batho ka moka ba amogetse setswelopele gomme ba
itulela ka magae, kgorong go kgobokanwa ga tee ka sebaka se
regong, le gon go hlananwa ge go na le melato goba morero o
swanetsego go begelwa le go rerwa ke banna.

45

Feela taba ye ya kgoro le ge e se sale gona kere, sekolo
lekgotla di tsere seba sa yona. Batho ba kgale ba bo ba hloka
tseo gomme kgoro ele gona mo batho ba ithutago ba bilego ba rera-
go melato ya bona.

HLOEAGO LE SETLOGO TSA MERAPE LE MELOKO.

Taba ye e tsebjago ke gore batho-ba-baso ka moka ba
tswa leboa. Ba tlile mono mehleng ya kgale-kgale.

Bjale se se makatsago ke ge Batho ba ba nale merage le meloko
ye makaakaa kganthe ba tswa e le selo se teel Tsa bona sedi.

399

K34/63

Bare mehleng yona yela ya bogologolo batho ba twile kua thokong ya leboa, ba tla ba ntse ba lebile thoko ya mono borwa. Ba tla ba thsela noka ye kgolo ya Odi. (Limpopo); gomme ba rile go tshe-la noka yeo gwa hlaga meferefere magareng ga bona. Ta ba ye e supa gore ba be ba sale selo se tee.

Batho ba ba be ba nale dikgosi tse pedi tse phelago go tee, gomme yo mongwe le yo mongwe wo bona a rata ge a ka ba yena kgosi e kgolo ya setshaba ka moka. Bjalo pahpang ya thoma gona moo.

46

Yo mongwe are ; Are lwe rena ba babedi gomme e a fenyago a be kgosi e a fenywago a be mohlanka. Feela yo mongwe a gana keletso yeo, a re Aowa, are kgaogane, yo mongwe a lebe Bodikela yo mongwe a lebe bohlabela.

Bjalo gwa thoma bathata bja go ripaganya batho diripa tse pedi, moka ge ba kwane ba nyaka maano gomme ba a gumana. Yo a lebago bodikela a tsea batho kamoka ba ba kgonago modumo wa "r r r r" gomme e a lebago bohlabela a tsea batho kamoka bao ba sa kgonego modumo woo

Ge re lebelela re hwetsa eka taba yeo ke thereso, ka go bane batho kamoka bao ba phelago ka thoko ya bohlabela bja naga ye - Maswazi, mapono le mathosa ka mehuta yo wona, ga ba na modumo wa "rrr" mo polelong ya bona. Batho kamoka bao ba phelago ka bodikela ba nawo.

47

Taba ye nngwe ye botse se. Go thwe ba ga Mamabolo ba tawetse ditshabana tse dinssi. Ba rile ge ba tloga Letshitela ba eya Bjatladi, diripana tse dintsi tsa phatloga setshabeng. Se sengwe sa diripa tseo ke Balobedu ba ga Modjadji Barile go goma/ba loka fase kua thoko ya Lewatle la bohlabela. Fela ba theogile ba tsama ba aga le dinagana tse dingwe go ya thokong ya gona.

Ba bitsa ka kgosi ya bona Modjadji feela basa bina bo kolobe. Dikgosi tsa setshaba tsa pele ke bo Phetole, Seale, Mohale, le Mokoto. Bona ba be ba le banna ka moka. Ba busetsego ka morago ga bona e be ele basadi ba bitswa ka leina la Modjadji. Mo basading bao e a tsebjago kudu ke Masalanabo.

Yena o busetse setshaba ka bosoro bjo bogolo.

399

A bolaya batho bao a bego a kgolwa gore ke baloi. A tshaba makgowa kudu ka maatla. Batho ba be ba mmoifa kudu. Dilo tsa gagwe ka moka di be di dirwa ka sephiring gomme batho ba gagwe bakgolwa gore ga a phele gape ba mmoilela ka ditaba tse dintsi.

Setshaba sa ga Sekgopo le sona se phatlogile Dikolobeng Ba tlogile mathomong bale Balobedu. Ba hudugile Bolobedu mehle-
ng ya ge go busa kgosi Seale. Moetapele wa bona ele koma. Ba kudugetse Marotheng, nageng ya Mauba a ga Sekhukhuni. Koma o hlokegela gona gomme morwa wa gagwe Sephomola a ba moetapela wa setshaba.

48

Ke ge tloga moo ba feta ga Mphahlele ba yo dula phukubje kgaufsi le Polokwane. Gona ba hwetsa ba ga Lesabane. Ba ba laletsa ntweng ba ba fenya, ba ba raka. Sephomola a napa a ba kgosi ye kgolo. Orile go hwa orwa wa gagwe Mmamakobe a ba kgosi maka morago gwa busa Sekgosi, ka morago Motsheudi. Le hono go busa Motsorwane Sekgopo. Sereto sa bona ke se.

Sekgopo sa bo Mafadi a Mohale.

Sekgopa o kgopamile,

Molesa a Mmamere,

Sekgopa lenaka a Ramaropeni.

Ke maputla a bo-Matsatsi a Mohale.

Maptla a putlela mehlatlereng,

Agelang morwa Mohale soding,

Makhwibidung ga bata tsa go lomal

Thobela le petanya maru,

Pula o nesa ka lerata.

Phiri tshaba meso morwa Mantopele,

Moloi ga a bonwe ka mahlo.

49

Setshaba se sengwe se se tswelego Dikolobeng ke sa ga Letswalo. Le bona ba phatlogile. Bona re sa nyakisisa bona. Feela magosi a bona ao a tsebegago ke go: Thathana le bo Makaipela lehono go busa Molalatladi.

Le bona matho ong ba be ba bina kolobe ba fetoga ba bina kgomo, sereto sa bona se re:

Ke rena bo-Letswalo,

Letswalo la Matau a Monareng,

Re dikgomo banareng,
banareng ba Semenyane.

K34/63

27

399

Ba ngwe ke ba ga Dikgale le bona ba phatlogile
Dikolobeng. Ba rile go huduga ba ipitsa Bakoni. Bona bjalo ba
bina phuti. Ba tlile ba dula Mphome. Tse dintsi tsa go phela
ga bona ga di sa bonwa le go tsebja. Magosi a bona ao a
tsebebegago ke bo Kgobodi, Kokona le Lekota e a tsebjago a tse-
bjago ka la Marema. Bjale ba dutse kgaufsi le ba ga Mmamabolo.

Ba ga Kgopa le bona ba hlolegile Dikolobeng. Bjale ba
dutse mephorogohlong ya dithaba tsa +Mahutswe. Serala le
Lenakeng. Bona le bona ke setshabasseo se ipusago kanosi
Maina a ka bogosing a tsebegago ka a bo Kutupu le go Ngwana
Morerwa.

Sereto sa bo gaKgopa sere:

Reba ga Kgopa,
Ba ga Madilaa Serala,
Serala sefeega hlofa,
Mothape mofeega nama.

50

K34/63 399 p.50 2

Ba ga-Makgoba le bôna ba tlogile "Dikolobeng".
Ba fetoga moênô gomme ba bina "Tlou". Ga go tsebje
tša bôna gabotse, fêla ba ile ba phungwa ke Makgowa
mehlang ya kgalê. Batho ba bôna ba bantši ba boetše go
ba ga Mmamabolo. Mašaledi a bôna a šoma borôkô, ke
~~batho batho bao ba bušwago ke bo-radipolase.~~
batho bao ba bušwago ke bo-radipolase. Serêtô sa bôna sese:
"Makgoba a Sefara,
Sefara sa molapong."

Ms. No. 399 p.50 by A.S.Letsoalo No. K34/63

for Kruger, L.S., Makgoba thesis

54Z22.

Bekolobe. Lehono ba dutse Moletsi go batho ba kgosi
Kgabo. Ga go tsebje kudu ka ga bona. Ga ba nene, ge go kgonega

re tla ba nyakisisa. Sereto sa bona se re;

Manamela kobo a Letlotsa,

K34/63

A bo-Mosima le Mosibudi.

Basega le bona ba tlogile kgale kgale pele pele.

Taba ye e supa gore mefape yeno kamoka e tlogile ele
setshaba se tee. Re sitwa go laodisa tsa bona ka go tlala.
Re tla no ba nyakisisa ge baka se dumelela. Bona ba dutse
kgaufsi le ba ga Mmamabolo, ka leboa. Sereto sa bona sere:

Ke Basega ba Mmaphaka le Sekgale,

Ke ba ga Sebala Mabitla a bangwe,

Thaka di bala merojana,

Ke batho ba boyago kgotsutswe.

Bao ba badilwego ke ditshaba tse di ipusago lehono.

Gona le meloko ele yona e tswetswego ke ba ga Mamabolo
Resetse re boleletse ka bo Seabi, Mogaswa lediga le ba bangwe.
Re ile ra hwetsa e ka ba ga Thema, Ditlou le Ditau ga Raphela
ke bafalaledi setshabeng. Aowa, le bona ke Dikolobe tse di fetogilego.
Moka bangwe bona ke bafalaledi setshabeng.

52.

TEMO YA BATHO BA BASO.

Batho ba baso baontsi ba phela ka go lema. Temo ya bona
e fapana kudu le ya Sekgowa. Bona ba fela ba re: Mabele ga a
epelwe molete, go lema ga go t rutwe. Makgowa a nyatsa mokgwa
wa bona wa go lema. Feela bona beng ba hwetsa o lokile gape go
na le mekgwa le melao ye e busago temo ye bona kaoma.

Ngwaga wa bona o thoma ka kgwedi ya Naka, Lebolo. Naka
yona ke naledi. Mohla e thoma go dula e gadima ga tee feela,
moka ka morago e bonale e le naledi ya go panyapanya, e nape e
tla godimo bjalo ka ngwedi e dula ka borwa e hwa ka leboa.

Ke yona nako yeo batho ba thomago go itukisetsa go lema
ka yona. Tumelo ya yona ere: Motho ya a bonago naka pele ga
batho kamoka o tla bolaya mabele goba a ba le mahlatse selemong
seo ka moka. Banna ba lala, mogongwe ba tsogela dithabeng go
yo e leta le go e lebelela. Bare go e bona ba hlabe mokgosi
bare, Nake Wee.

Ka molao wa sesotho sa Mmakgenthe ka letsatsi le latelago
la naka dingaka tsa dihloko di tsogela nokeng go hlatswa
dihla re tsa bona.

399 53

Ba fihle ba nyake felo mo meetse a gona a thotse_o ga botse/ ba lokela dihloko tsa bona gona. Ka go tseba mebala ya tsona ba lemoga gore selemo seo se tla ba se sebjang, sa kgora, tlala, goba madimabe.

Ge dihloko di ba supa gore selemo se tla ba mpe, dingaka di fa kgosi sehlare seo ba se bitsago Sethokgolo sona se tla sireletsa mahlomoleng, ao kamoka. Ka tsela ya dingaka kgosi e bitsa basimane ba go se itshilafatse ka bohloa. Bona ba fiwa sehlare seo ba tsame ba se bea le mellwane ya naga ka moka. Ditaba tseo kamoka di dirwa go thekga selemo.

Bjale go bitswa banenyana ba se sego ba intshilafatsa ka bohloa gore ba ye kga meetse a noka ye kgolo ka dikgapa. Maetsi ao a tshelwa dipitseng tse dikgolo tsa mefoko ya mosate ge go fetile matsatsi a mararo basimane bona bale ba a bitswa go tla go betha mphoko. Ba kga dithupa tse ditelele gomme ge ba lailwe ba di tloponya ka gare ga meetse a mphoko ba tloge natso.

54.

Ke gona ba kitime ba betha pele ga melomo ya dintlo tsa naga kamoka. / Ba hwetsago dithaka tsa bona ba a di betha gomme ba ba kgokgotse ba tloge nabo. Ge ba hwetsa boupi bogobe goba nama le dijo tse dingwe di a bethwa. Diyo tseo kamoka di bitswa tse/silafatsego, ga di sa lewa, di beelwa go tla go lewa ka bona ge ba boya mphokong. Mantseboya batho ba tima mello ka moka metseng. Ge basimane ba boya mphokong ba tshekga mollo mofsa, batho ba tsee wena.

Bjale selemo se a thoma matsema a tswa. Dingaka ka moka di bitswa mosate go laola letsema le go nyakisisa gore ngwaga o tla ba le mabele, na? Ge go na le selo ba se gononago kgosi e fwa dihlarere tse dingwe o di apara molaleng tse dingwe di fiwa mantona le bakgomana gore le bona ba dire bjalo. Sehlare se se bitswago "Pheko" sona se fiwa batho gore ba se hlakanye le dpeu tsa bona. -e yona nako yeo batho bao ba somisago boloi ba kgotlaganyago tsa bona dihlarere gore ba thome le letsema botse.

Tshemo ya mathomo ke ya mosate. Yona e bitswa "Letsweta" Tshemo yeo e lengwa ke setshaba kamoka, gape go hlagola le go buna. Ge batho ba tloga tshemong yeo mongwe le mongwe o lebag

399

go ya gagwe. Matsatsing a lehono go lengwa ka dipholo. Mola e lengwe o hwetsa ele sehei-hei go bile go sa kgonege selo.

55

Motho a ka botsisa gore na batho ba tseba bjang ge seleme se fihlile le ge ele sebaka sa go ntsha matsema.

1. Ba bala ka dikgwedi.
2. Ba bona ka dihlare ge di thoma go hloga.
3. Nonyana ye ba rego ke Hhlamudupi e thoma go lla.
4. Dinaledi tsa go bonala selemo feela di thoma go taga (Selemela)
5. Letsatsi ba le tseba madulo a lona selemo le marega.
6. Digwegwe le tsona di thoma go lla selemo.

Pula le yona ke selo se se tsebegago kudu go Batho Ba baso. Ba seba pula le maru a yona ka mehutana ya yona. Gona le pula ya sefako, ya go na ka mafsikana. Yona dingaka di kgona go e raka. Pula ya go se khule kapela e bitswa "Pula ya medupi." Ge pula ya sefako e ka phosa ya na, batho ba raga dingaka ba re: "E nele le ile kae?"

56

Pula ya pele e bitswa "Tsheola" Ke yona ya go ntsha letsema. Ya ka morago e no bitswa pula feela. Ya go na ge batho ba fetsa go fela mabele e bitswa "Sekgogola-mooko." E atisa go ba pula e kgolo kudu ka maatla. Gae ye nngwe e na mola batho ba dutse gae (madula gae) Yona e bitswa (Podisa kgwahla.) Phefo le yona e thewa Maina. "Hlakola ke ya mola dihlare ka moka di hlohlora matlakala tsona "Mmalehwa-phefo" ke ya mola marega a felelela. Dikgwedi tsa tsona di tsere maina ao le tsona. Bjale ge go fetile nako ya go lema go thoma ya go hlogola. Batho ba lobe mabjalwa a go rapa matsema. Batho ba bangwe ba tle ka go rapiwa, ba bangwe ba tle ka go tla go tala, go kgopela, nako ya ge efeta go thomega nako ya lehlabula.

"GO LOMA NGWAGA"

Batho ba baso ba ratile kudu melao ya go busa temo. Mekgwa le mesomo ka moka e na le melao ye e tillego. Re bona se se dirwago ge go ntshwa letsema, re bile re tla bona seo se dirwago ge go upiwa dinonyana. Bjale o re boneng seo se dirwago ge go longwa ngwaga o mofsa.

Ka kgwedi ya legobje ke nako ya ge dibjalo tse dintsi tsa masemo di ka thongwa go lewa. Tseo ke dipawa, mafela,

K34/63

399

marotse, magapu, maraka, mehletlwa, ditloo le tse dingwe. Go³¹
lewa ga tsona go na le molao wo o tšilego, wo o rego: "Ga go
motho e a tswanetsego go lona ngwaga wo mofsa pele ga ge kgosi
a se se a dira ditshwanelo tsa gagwe."

57

Nako yeo ge e fihlile kgosi o bitsa dingaka tsa setshaba
kamoka gore di tle di laole, "Molomo" Dingaka ge di laotse di
fa kgosi sehlare se itsego. Sehlare seo molao wa sona ke gore
batho kamoka ge ba thoma go apea pitsa ya "ngwaga wo mofsa"
Ba se apee le nawa.

Ka letsatsi le latelago leo kgosi e bitsa bakgomana bona
le mantona kamoka a setshaba sa gagwe. Ba tho ka moka le
bona ba tsebiswa gore "maantona a go rera lerotse". Ge ba sa
ile mosate basadi kamoka ba ya masemong go nyaka dijo ka mehuta
ya tsona. Gonne manthapama ge mantona a boya a ba fa sehlare seo
go apea naso.

Tsatsi le latelago leo banna ba isa lerotse badimong.
Badimong ke mo go epetswego batho ba mosate ba kgale ba re ba
sale ka kgorong ba tlise lerotse pele ga banna ba le ntshi
phaphi ye e swanetsego go yo fiwa badimo. Masogana a gapa di
kgomo go ya gona mo.

Ge banna ba sa ile go reteletsa badimo, bona ba
kitimisetsa dikgomo sethokgweng. Kgomo yeo e di siago ka lebelo
e a retwa ka dereto tse dintsi tse botse. Dikgomo le tsona go
be go bile go bonagala eka di a tseba. Di be di thoma go lla
le go potla di sale ka sakeng ka lona letsatsi leo. Le go
sina di be di siana ka mafolofolo.

58

Ge go phethilwe badimong batho ba thoma go boya ba
ya gae. Le gona mo dikgomo di a kitimiswa. Batho ba go lapa
ba eta ba ewa melele. Ge ba batamela gae ba a emelana gore
ba fihle gae, bjalo ka mola ba tloga.

"Ae lebetse go bolela gore ba be ba tsea phapho ya le
rotse le bjalwa bja maphoruma, bjalwa bja go se hlotliwe. Ae
ka tsenattseo batho ba bego ba retelela badimo gore ba fe se
tshaba dijo tse dintsi."

Basadi le bona babe ba tseba nako ya banna ya go boya
gae, gomme ba be ba tloga yo ba hlakanetsa tseleng. Ge ba ba
hlakanetsa mosadi yo mongwe le yo mongwe o a tlala, o tsea
patla ya monna wa gagwe, batho kamoka ba thoma go opela ba eya

399

gae. Mosadi yo a sa hlakanetsego monna wa gagwe o ya go bethwa mantseboya ge ba fihlile.

K34/63

59

Ge ba sa ile go salwa go hlabja dikgomo, dinku le dipudi. Mabjalwa a hlotliwa, dikgomo go gangwa di gamiwa mafsi a iswa ka kgorong. Dijo kamoka di lokiswa. Ge banna ba fihlile dijo tsa ka moka di iswa ka kgorong go h jelwa gona. Mafsi a nowa ke basimane, bjalwa ke batho ba bagolo. Go ba le mothakgalo wo mogošo. Wa go ja. Nwa, go opela le go bina. Batho ba dula ka meloko ya bona. Kgosi yena o dula ka gare ga bagabo ba mosate, ge a potla ba mo dumetsa ka go mo reta ka dereto tsa bogolo, bohlale, maatla le bogale.

Ke tsona tseo tsa go loma ngwaga wo mofsa. Kgwedi ya Semphe-ke-kgotshe ke gare ga lehlabula. Bjalo ka ga leina la yona le e hlalosa. O hwetsa bana ba besa mafela a tloge a site go a ja. Ge a sale gosasa o hwetsa motho o mongwe le yo mongwe a eja lefela, photla ya diflo, marotse goba sejo se sengwe sa lehlabula.

Momhla wono batho ga ba sa isa lerotse badimong, ba no loma ngwaga o mofsa gona kamo gae. Le mokete ga o sa dirwa. Feela re ka no re mekete ya Matswalo a Morena le Nobijara ke tsona tseo di emetsego mokete wa go loma ngwaga.

Lehlabulea ge le fetile batho ba thoma go letela naka ya ngwaga wo latelago. Motho a ka makala gore batho ba tseba letsatsi la yona bjang. Feela ba e tseba gabotse, ba bile ba itukisetsa go dula ga yona ka nako e dula mathomong a marega.

60

Mohla e dulago dibjalo je dimela tse dintsi di thoma go garitswa ke sobane, di thoma go oma. Batho ba thoma go buna dinawa. Ge go fela dinawa go thongwa leotsa, e napile ge go buna go thomile.

Kgwedi ya hlekola dihlare ge e dula batho ba be ba setse ba se feditse go buna. Bjale basadi ba lokisa mabele ya bona. Ba dira mabjalwa gomme ba a isa mosate go leboga puno le kamo kgosi e phedisanego le setshaba sa gagwe ngwaga ka moka. Mabjalwa ao a bitawa "Masohlo."

Bjale go fihla nako ya madula gae, nako ya ge batho ba se sa soma selo masemong. Mabjalwa a go legogana a dirwa, go a nywalwa, go a nywadiswa, go ripiwa matsema a go tshela

399

K34/63

merole masemong, go sogwa mekgopa ya go dira dithari tsa go pepa bana, mese dithetho tsa go apara, dikobo tsa bosego le dilo tse dingwe. Ke nakoya go lora dirotwana go betla maho le mafehlo, go rula tshipa go loga magogo, dithebe le maseka ke nako ya go dira dilo tsa mehutana-hutana.

61

Selemo se se sefsa se fihla gape gomme batho ba thoma ka bofsa. Ke tsona ditaba tsa temo ya segageso. Bjale dilo le mekgwa ya mebotse ye e napa e re timelela/ka baka la setswelopele. Dikgwedi di balwa ka Sekgowa, ke bo-Janabare le bo-Setlemere. Batho ba gakilwe le ke matsatsi a naka, badimo gaba sa d fiwa selo sa ngwaga wo mofsa, e bile na ga re sa tseba le gore re phela bjang.

MELAO YA GO BA LE MASEMO.

Kgale batho ba be ba na le mehuta ye mebedi ya masemo. Dirokolo goba mehlaka ke masengwana a manyane ao a lengwago mabopong a dinoka. Ona ba be ba thoma go a kaphela pele ga ge go tshwa matsema. Dijo tsa lehlabula ka moka di kgiwa gona.

Masemo a mangwe ke a dithetho kua mebotong. Ona ke masemo a magolo. Batho ba t ripa dihlare go dira ona. Gantsi batho ba a lema ka matsema. Sebjalo se bitswago mohletlwa sona se lengwa ke basadi gona kua mebotong. Re tla le botsa tsa sona ka morago.

Batho ba be ba lema kgole ka gobane ba ne ba ruile diruo tse dintsi kudu. Batho ba ga Mamabolo ge ba dutse Mafarane ba be ba lema go tloga ka Moraretsana go fihla mokeng ya Lehlaba. Masemo a mangwe a be a le dimaele tse supago go tloga gae. Ba be ba lema kgole kudu ka maatla.

62

Motho yo mongwe le yo mongwe o be a lema ka go rata. Naga e be e sa ikadile go fihla kgole. Lehono masemo a laolwa ke dikgosi, ke bona ba kgethelago batho masemo. Ge motho a tlhoka tshemo o nyaka motseta a mo isa go kgosi a fihla re "Morena ke hloka bolemo" Kgosi yena a rome banna ba gagwe are: "Sepelang le ye go mo laetsa molala wa moketekete ka kae kae, Ga a o leme, ke gore o na le mo a lemago.

Kgosi e fa motho tshemo ge a e kgopela feela. Monna ge a yo kgopela tshemo o ya a swere selo. Pudi goba nka. Mosadi yena o rwala bjalwa ka legapa. Ga go kgarebe goba

399 K34/63 goba ngwana e a ka kgopelago tshemo batswadi ba gagwe ba le gona. 34.
 Ge motho a na le basadi ba bantsi o no fiwa masemo a go ba le kana kamoka.

63 Tshemo ga e rekiswe. Ge motho a ka e rekisa kgosi o mo direla molato. Banna ba tla mo ahlola ka gore; Mabu ga a rekiswe" Ga go ile go rekisa mabu, e no ba lentsu la go gana. Ge tshemo ya motho e le kgole kudu a ka no rekanya le ya mongwe a e ratago. Ka sesotho lefa kamoka ke la morwa monyane ka lapeng. Ge mokgalabje a hlokegile morwa yeo o tsea masemo a tatagwe. Feela batho ba fela ba re "Motho ga a je lefa a le tee. Ngwathela monageno. Ke gona le bagolwane ba fiwa a mangwe masemo. Ge tshemo ele tee ba e ngwathagana.

Kgale le lehono go be be go sena papatso ya tibiso ya naga. Ge motho a amogilwe goba a ripetswe tshemo a kabega ba mosate. Ngwana Ratladi le Phohlo Raphela ba kile ba baka tshemo ka ga Rakopi. Raphela o be a filwe tshemo ke maselele, bjale yena are ge a lema a tshelela ka go ya Ngwana-Ratladi. Ba mosate ba tlile ba e pharola, ba busetsa mellwane madulong a yona.

Tshemo ke ya mong wa yona le ge a se se a e lema. Feela ge e ka lala mengwaga ya meraro ba mosate ba e fa mongwe.

PEU.

Ba tho ba baso le bona ba kgona go kgetha dipeu tsa bona. Mabele go kgthwa a dithopo tse dikgolo. Dikgokgokgo^{di} (ditapola) ba kgetha tse disesane moka dipeu kamoka/a kgetholagangwa.

64 Ba di boloka ka metsega goba ka disego. Ge ba feditse go e kgetha ba gotsa mollo wo mogolo ka dikgong tse sekgopha. Molora wa sona o hlakantshwa le peu gore e se lewe ke sefesi.

Batho ba bangwe ba tshela dipeu tsa bona ka melemo gore ba bolaye mabele. Ka baka la go dumela mehemong yeo mabele ba a bolaya e ruri. Bjale go na le batho ba go se e tsebe ga botse. Mabele a bona ge motho a lle a tlala dimpa la go lwala. A batho ba go e kgona ona ga a na molato.

Batho bao ba re ge go ntshwa matsema ba tsee lesapelo b a tshela meetse le melemo yeo ka gare. Ke moka ba tsea dipeu tsa mehuta-huta ba di hlakanya ka gare ga lesapelo leo.

K34/63
399

Dipeu tseo di lala di le bjalo. Gosasa ba eyo lema ba di ntsha na yo di bjala. Ba kgolwa gore melemo yeo e tla thibela le phefo go tsokotsa mabele. Ka nnete mabele a bona e tla bona ruri.

Melemo ye mebjalo ba e fiwa ke dingaka. Ba bangwe ke dilo tsa bo rakgolo wa bona, ba di tseba. Theko ya yona ga e tsebege. Moka re kgolwa gore ke ye kgolo kudu ka maatla. Modiro ka moka wago alafa peu o dirwa ka sephiring.

65

GO GASA.

Ga go motho e a dumelelwago go gasa peu fase pele ga ge kgosia se se a ntsha matsema ka mokgwa wa molao. Moka le ga go le bjalo, mabele a mangwe batho ba no a kgopela go a gasa. Mabele a bitswago "Makgaga" wona a tloga a ganega ele ruri.

Go gasa peu go ile ka mehuta ya tsona. Mabele, dinawa le ditlhodi di gaswa pele motho a sale a lema ka morago. Ditloo, dithotse le mehletlwa di hlabakwa mola go lemilwe. Go gasa ba gasa ka diatla, go hlabaka ditloo le mabele peu e khupja ka ganong.

Motho yo mongwe le yo mongwe o lema tshemo ya gagwe ka nosi, ge ae se ge a rapile letsema la go hlwa lemo lemisa. Batho ba fetsa go gogola le go lema ka matsema. Tshemo ya letsweta ke yona e lengwago ka setshaba kamoka.

Letsemeng go a rapiwa, feela ba bangwe ba no tla go tala. Gantsi motho o rapa baagisane. Moputso ^{ba}wa/tho bao ka moka ke dijo tseo ba di jago goba di nwago. Ge batho ba lema "bobeles" ba lemisana ka go latelelana.

Letsema le a ratega ka baka la gore:

- (a) Go a nwiwa goba go a lewa.
- (b) Go a opelwa.
- (c) Go a tlalwa go a phepelwa,
- (d) Go a binwa.
- (e) Go hlabja mekgosi.
- (f) Go a thakgalwa, feela mogongwe dintwa di ba gona.

66

GO HLAGOLA.

Batho ba kgale ba be ba hlagola babedi. La moa

399

La mathomo ba hlagola ka megoma ya diatla; la bobedi ba tumula ka diatla, bare "Re hlagola mmoi" Banna le basadi ele bona bahlagodi. Motho wa sebedu ba mmona gona masemong.

Tshemo ya letsweta e hlagolwa ke basadi. Ge ba feditse go e lema ba a kgobakana go tshelwa moererero. Mathari a mafsa ao a sa thomago go ya letsweteng ba agelwa lesaka gomme ba tlala ka o tee ka o tee. Ge ba feletse ba thoma go bethana ka thupa.

Mosadi yo a sa yego letsweteng o a loba ruri. Ge ba boya ba mo tseela dibjana le dipitsa moka, tsona di iswa mosate mo a tlogo di lopolola ka pudi tsona, goba nku. Basadi ba swele ba mo epela le ka lapa le ka dintlong ka megoma. Moue ga se molao ke swele le mahufa feela.

DILLO TSA GO SITISA TEMO.

67

Temo ga e kgonege naktle go pula. Yona ge e se gona di bjalo kamoka di thoma go onelela ka baka la go hloka monola. Batho bona ba dio gakanega.

Bjale ka sesotho ge pula e kloege, banna ba naga kamoka ba kgobakana go e rera. Ge ba rerile ba fetsa ka go ntsha kgomo ya pholo le dinku tse diso di se kae go ya lobja pula ka tsona mosate.

Kgosi yena o araba banna ka go re: "Re tla le yela go bo-Lebepe" Yena o tla roma banenyana ba go silafale gore ba yo kga meetse ka dikgapana. Ge ba boya ba tsama ba opela kosa ye e rego:-

E-e-mogoga, goga o tle nayo.

Meetse ao a tshelwa dipitseng tsa mosate ka senkhukhung. Tse di tshwelweagg ka gare ga wona di tsebja ke bona magosi feela. Aowa, pula i nape e ne. Motho a ka makala taba ye ruri.

Taba ye nngwe yeo le yona e tshwenyago temo ke ya seboko. Seboko se se bitswago "Mogogela" se ripa dimela tsa mabele ka fase gomma a hwe. Se se bitswago "Mogokong" sona se ja dithoro tsa makgaga le tsa leotsa ka kgwedi ya Phato le Leobje.

68

Sona se gakantsha batho ka gobane motho ga akgone go se raka le go se bolaya. Ge go se se gwa g hwetswa mokgwa wa go se thibela, tshenyagalelo e ba e kgolo kudu mabeleng.

K34/63

37

399

Ka mokgwa wa sesotho ngaka ya sona e bitswa go tlo se "upa". Yena o fa kgosi sehlare gore a bitse masogana a mofsa setshabeng, a ba fe sehlare seo. Bona ba kitima le temo kamoka ba tsama ba gotsa mollo mellwaneng ya masemo. Sehlare seo se tshelwa molheng gore se thunyetse temo ka moka.

Batho ba iletswa go ya masemong matsatsi a mabedi ka letsat i la boraro ge ba eya masemong ba hwetsa seboko se se sale gona.

Dinonyana le tsona di sitisa temo kudu ka matla. Go senya ga tsona go hlomola motho pelo. Mo go bago le dihlare mabele a lewa ke dithaga. Maba le dihlakong. Feela tseo di kaone go borarane.

Boragane ke dinonyana tse di sikago ka sehlopha se segolo. Ge bo setse bo tlile ruriruri, o ka bona moriti wa bjona gore ke moriti wa leru.

69

Bjona ga bo je mafela. Madipa ge a setse a gariditawe ke sobane ga bo a je go swane le a medula. Leotsa lona ge bo ka dula gabedi ba tloga ka go rata, motho a ka se bune selo.

Ge bo tlile batho ba tsogela masemong go bo raka. Ba aga "Dithala"(ditlwana) gona kua temong. Ba hlwa ba hlaba mekgosi ba re : Agee, nonyana weaaa! Bangwe ba letsa makantile difepi. Ba kgokelela dilebelebe mo gohle gore di tsewa ke phefo dinonyana di hwetse eka ke motho gomme di tshabe.

Dingaka tsa tsona di gona. Ba di upa di nape di se dire selo temong. Batho ba no di bona di tswela di fetela pele. Nonyana e upiwa ka banenyana. Bona ba fiwa sehlare sa go upa ba tsame ba se fisa mellwaneng ya maseno. / ^{Ga} Ba ye gae ka letsatsi lapele, ba lala hlageng. Ge bo sele ba tsogela nokeng go hlapa mebele ya bona ba kgone e ya gae.

Matsatsi a mabedi ao batho ga ba ya masemong ka la boraro ba ka ya, feela motho a se ke a ja selo goba a dula fase ka tshemo-ng. Go tlola molao wo ke go upulla gore dinonyana di je mabele gape.

70

Tsie le yona e na le gosanya go gogolo. Yo ma e ja matlakala a mabele go tee le dithoro. Ge e hweditse mabele a sale lekgaba le lefsa e a ja matlakala le hlaka go fihla ka serithe. O hwetsa tshemo ele ye khwibidu. Ge e fihlile le-hlabula e kgetha mafela le dithoro tsa makgaga.

Gona le mehuta ye mebedi ya tsie. Maphate le segongwane.

399 Maphate a feta segon wane ka bogolo, feela wona a a rakega sona ga se rakege gomme se senya go feta. Maphate wona le bosego ka ngwedi a a fofa.

Ge tsie e ka tswela batho ba hlaba mekgosi, ~~ga~~ bare: "Belebele tsieng" batho ka moka ba napa ba phalalele temong go ya go e raka. Ba thoma go letsa dikgwerekgwere le ka melodi. Yona ga ba age dithala kagobane atisa go feta kapela. Ba gotsa mello ya go thunya mosi gore tsie e tshabe wona.

Ge e fihlile marega batho ba dio ema ba e hlallela, ba e lota mo e yogo lala gona. Ge e letse kgaufsi batho ba tloga bosego go yo e gola. Segongwane sona ba se gola go fihlela ka noka ya dijo tsa gosasa. Tsie yeo e dirwa sesebo se segolo.

71

Podile le yona e tshwenya batho kudu, Yona ga e je mabele sa yona ke magapa marotse le mahlikihli. Ka sebopego e swane le mekgopolodila. Ge motho a ka e kgoma e thoma go nkgga.

E dula mo goimo ga tsona gomme di thome go bodise diphotla. Batho bare: "Podile e sonyeditse magapu" Ka baka la yona go bothata go bjala magapa le mahlikihli ga Mamabolo. Dibjalo tse pedi tseo di napa di temelela.

Dingaka di kgona go upa podile.

Magotlo le wona a senyetsa batho mabele.

- (a) Dirokolong go ja mapokgo. Magotlo a go feta a mehuta.
- (b) Masemong ago ba le merako go ja mapala goba mabete ke magotlo a masehlana.
- (c) (c) Legoleng go ja dinala. Magotlo a magolo a mahwibidu.
- (d) Ditadi-mohlaka di ja nageng ya lebjatladi ke magotlo a methalo e mesehla kamo mohlana.
- (e) Semphalana se sepela le taidi-mohlaka. Ke legotlo le lenyane kudu le lehwiñitswana.
- (f) Legotlo la ka gae le swana le mapala
- (g) Segabo ke legotlo la mosodi. Ke le lesa la mosela wa lesasa.

72

Magotlo ga a letege. A no senya feela. Basimane ba a bolaya ka megwanye.

- (a) Dikgwale le dikgaka di ka ja mabele, mehletlwa le ditapola.
- (b) Dihlong di je marotse.
- (c) Dinoko di ja mafela le marotse.

(d) Ditshvene di kga mafela le marotse le dinyoba.
(le dikgabo)

K34/63

39

399

(e) Mebutla le diphuti di ja dinawa le ditloo.

Diphoofolo le dinonyana tse di badilwego di sitisa temo kudu ka maatla. Batho ba kgona go di leta mosegare feela, empa tsona di ja bosego. Dikgwale di ja masegare.

Go di leta batho ba kgoka dimpja tsa go lala di goba bosego. Gape ba di thea ka moutlo le difu. Ba gotsa mello ya go lala e tuka bosego gore diphoofolo di no hwetsa eka go na le motho.

Pula ye kgolo-kgolo le yona e latsa batho le tlala. Taba ya pele e ba thibelega ka gae ba sitwe go lema le go hlagola.

Tab ya bobedi dibjalo le tsona di nyaka botito bja letsatsi.

73

Mohlwaremmape ke selwana seo se swanago le mmamokgadi. Le ona o ja dithoro tsa makgaga. Batho ba sitwa go o leta. Motho o no re ge a sepela ka tshemong a sware thatana, a tsame a o rwanya ka yona mo a o hwetsago.

Feela go senya ga wona ga se go golo.

Mahodu le wona a utswa dibjalo masemong. Batho ba a ba lalela. Ge motho a mo swere a ka dira ka yena ka mo a ratago. Ge a bethilwe molato o fedile. Ge o rata gore a lefiswe o ka mo boletsa banna.

Setopa ke boloi bja go otlala lehodu. Ge motho a utswetswa mabele a ka bitisa ngaka ya tla ya lokisa felo mo a utswitswego gona.

Gantsi ba topa motho mongwana. Wona o thoma go thunya le go ruruga le go bola. Bohloko bja monwana wo bo dirisa motho taba tsa masetlapelo.

(a) Metho o thoma go khupa ka ganong.

(b) Ge mollo o le kgaufsi o a tsenye le ka gare.

(c) Ge a bona go sa thuse a o tsenye le ka meetsing.

(d) A dire tse tsohle ka wona.

Ge ba se se ba mo nyakela ngaka ya go mo topolla o tla no ba bjalo go fihla ge monwana o bodile o senyegile kamoka.

74

Ke tsona tseo dilo tse di kego di tshwenye temo ya Batho-Ba-Baso. Bjalo ka ge e le batho ba go phela ka go lema tseo ge di hlagile di napa di ba tsentshe tlala. Moka ka gore le bona ke batho ba kgonago anagana, ditaba, ha no nyaka maano

gomme ba be ba bona ba kgona go di lwantsha.

K34/63

40

BIBJALO TSE DI LEMIWAGO LE DIJO TSE DI DIRWAGO KA TSONA.

Batho ba geso ba phela ka go lema. Bjale re tla laodisa tsa dimela tsa bona ka mo go kgonegago. Le tla hwetsa gore di ngwe dibjalo di napa di timetswa ke setswelopele le go lapa ga mobu.

MODIPA.

Madipa ke sebjalo se segolo setshabeng. Kgale bogobe go be go tsebega bja ona feela. Lehono mabele a ga a sa bjalwa ka go ata.

Wona ke mabele a nyakilego go swane le makgaga.

Ka mmala le ka bogol . Phapano gare ga ona ke gore modipa ke mabele a lebjatladi, makgaga ke a legola.

Re sitwa go hlalosa gore a hlagile kae, neng, bjang. Re no hwetsa ba kgale ba phela ka wona. Sereto sa wona se re;

Madipa mankgwetelele,

Mahwibidu nkago mabu,

Mabipasala mouwe,

Mabele a mogwaka,

Re yo ja tshweu tshweu,

Tshweu makgaga a geso.

Kgale go be go se na dikomelelo tse swanago le tsa lehono Ga go kgonege go hlalosa gore a kgona go gokgotlelela komelelo e kaakang. Dinonyana di a rata kudu. A bjalwa ka go gosa ka seatla gomme batho ba lema ka morago. Modiro wa bobedi ka wa go hlagola.

Go buna wona batho ba tsea mefaka ba tsama ba kgaola dihlogo fela. Tsona di kgobakangwa seboeng. Ge di omele ba di fola ka dipato, ba neetsa ka leselo go kgetha mooko go dithoro.

Madipa ga a na seakolo. Go lewa ga wona ke mola a fotswe. Ba sadi ba a tsea ba a ena ka meetsing. Ge a kolobile ba a nola ba a bipega ka dipitsa gore mele. / Ga a metse go lekana ba a enega letsatsing gore a ome. Ke moka ba a sila ba dira mmela (mohlaba) ka ona ba omela bjalwa.

Sejo se sengwe sa wona ke bogobe. Batho ba sila madipa ka lwala gomme ba dira boupi ba apea meetse ka pitsa

399

Mola meetsi a bela ba tshela boupi ba fehla go fihla ge bogobe bo thoma go kgakgatha. B jale ba bo khurumela. Ka morago babo thepela ba bo loisa, ba busa ba bo khurumela gore bo sutse. Ge bo sutsitse ba bo fetola gomme ba bo hlatlola ba bo sola ka leho. Mongwe le mongwe wa ka lapeng o sefelwa mogopong wa gagwe.

Mahlaka a wona a a lewa. A bitswa "Dikote".

Batho ba a ja bjalo ka nyoba.

Peu ya wona e ratwa ke sefesi kudu. Batho ba phela^{ka}/go e tshela moloha.

Madipa ge a bunwe a tshelwa ka disegong a epelwa ka le-sakeng sakeng go tshabisa sefesi. Mabele ao ge a epolotswe a nka ka gonyane. Batho ba a bitsa "monyakalala" Ge ele we kgale kudu motho a ka se kgone go ja bogobe bja wona, bo nka kudu ka maatla.

DINAWA.

77

Dinawa le tsona ke sebjalo sa sethaba sa kgale.

Ga go tsebje hlogo ya tsona. Lehono batho ba bjala mehuta ye mentsi ya tsona. Dingwe ke tsa Sekgowa. Tsa sesotho tii-tii di bitswa "motlowane"

Le tsona batho ba no di bjala ba tla ba di hlogola. Gantsi di atiswa go bjala go tee le madipa. Dinawa di butswa pele ga mabele. Batho ba thoma go di ja ge ngwaga wo mofsa o longwa.

Di ratwa ke diphoofolo tse bjalo ka mebutla le dipnuti. Peu ya tsona e tshelwa molora go thibela sefesi. Theko ya tsona e feta ya mabele.

DIJO TSA TSONA SEDI.

(1) Lehlabula ba di apea le makgata. Sejo seo se bitswa nyebu.

(2) Morogo wa tsona o bitswa monawa. Lehlabula ba o apea ba o kgotla ba o enega letsatsing ba dira mokhusa.

(3) Ba di apea gotee le mabele ba dira sejo se bitswago dikgobe.

NYOBA.

Le yona ga go tsebje e tsene setshabjeng neng, kae, bjang. E bjala ga tee le mabele a mangwe yona ke sebjalo se swanago lehlakano. Go mela le go gola e swana le madipa.

78
399

Batho ba bangwe/ba kgone go e hlaola ge o metse gare ga madipa. Ge e thoma go tswala e bitswa nyoba ya "Segono" goba "Mpana".

Peu ya yona e a folwa ka dipato bjalo ka madipa, ya tshe-
lwa melora goree se fehlwe.

Nyoba ga e lewe bogobe. Yona ke sejo sa lehlabula.
Batho ba ebola makgata kameeno, ba sotla lehlaka la yona,
ba metsa meetsi ba etshwa disotlo.

Ge batho ba rata go e bolokela marega ba e kga lehlabula
ba e epela. Marega ba e epolla ba eja.

Sekwakwakwa ke bokgalwa bjo bo tsenago nyoba gomme ya
bola. Seboko le sona se a e bodisa.

Sereto sa yona bare:

Motale wa Mmalebeko,
Thaga masenya di agela.

MAROTSE.

Le wona ga go tsebje hlolego ya wona. Lehono batho ba
bjalo mehuta ye mentsi ya wona.

1. Lefodi ke lerotse le lehwiwidu ka gare. Le bose kudu.
2. Kgwarapana e na le sekgero.
3. Motsamo ke o mosweu ka gare. Wona ga o lewe. O bjalelwa dikolobe.
4. Setlotse se swane le kgwarapana. Se e feta ka bogolo.
5. Maraka a na le mgkgwakgwa. Mmala ke wo moso.
6. Sego ga se lewe. Se re go butswa batho ba se kga ba se phula ba ntsha dithotse tsa sona. Ba dira dikgapa, digo, le difago ka sona.
7. Magapu a lewa botala. Feela wona ke sebjalo sa Sekgowa. A na le meetse ka gare. Batho ba a phuna gomme ba a ja.
8. Mahlikihli a swana le magapu feela wona a apiwa a tshelwa masolo. Sejo seo se bitewa kgodu.

DIJO TSA MAROTSE SE SIDI.

- (a) Ba a pea ba a ja.
- (b) Ba a apea ba a rita ba dira "thophi"
- (c) Ba a apea ba tshela bupi goba masolo ba dira (kgodu)

Marotse a bjalelwa le dibjalo t e dingwe. Peu ya wona
e bitswa dithotse. Ge go sena sesebo batho ba gadika dithose
ba tshela letswaai ba seba ka tsona.

Morogo wa dithotse o a lewa. O bitswa "mphaphi" le ka
wona batho ba dira mokhusa.

79

399

Peu ya dithoše ga e ntshetswe diatleng, e a ila.

DIHLODI.

K34/63

Dihlodi le tsona ke sebjalo se segolo sa kgale mo sethsabeng. Tsona di swana le dierekise. Batho ba atisa go di bjala gotee le mabele.

Di butswa ka pele. Go feta fao di somiswa go swana le di nawa ka gobane le go swana di a swana.

MPHOGO.

Mphogo ke sebjalo sa kgale-kgale sa setshaba. Lehono ga o sa bjalwa kudu. Wona o swana le bjang. Dihlogo tsa wona di swana le peu ya mohlwa. Moka tsona ke tse dikgolonyana. Wona ga o na seakolo. Ge o budule batho ba o kgaola bao fola bjalo ka madipa. Ga o lewe bogobe. Ba o sila ba omela metogo ya bana, mapoto goba bjalwa ka muela wa bona.

Peu ya wona e bolokwa go swana le ya madipa. Theko ya mphogo e fetaya mabele.

DIKGOKGOKGO (DITAPOLA)

Ditapola di bjalwa kudu setshabeng. Go tloga kgale batho ba be ba di bjala. Mohuta o bjalwago lehono wa sekgowa. Wona o tsene setshabeng ka mokgalabje/papago Molak. atha Mamabolo.

Yena o thomile go di bjala ge ba dutse d Sebokhung. O be a lemile serokolwana sa gagwe. O be a fela a opela banna ka kosa ge ba ethwa moruba are;

Na re a lema,

Renabalemi ba ditapola,

Le tla tloga le re ba a ja.

Le ge o ka apara borokgo

O ka se ke wa ba lekgowa.

Mohuta wa ditapola tsa sesotho o napile o hweletse. Tsona ke tse dikhwibidu tsa meleketa. Di na le mahlwana a mantsi go feta tsa Sekgowa. Motho a ka di epa a tloga a di bea letsatsing di ba botlanyetlanye bjalo ka rekere.

Tsona ga di nyake mabu a go kgobelelwa gotee. Di nyaka go lemelwa kua mathoko. Go bea ga tsona di a naba. Ge batho ba di epa ba lema kua kgole le lesite, ke gona fao di beago gona. Ge di beile gabotse motho a ka tlatsa lekokoko ka lesite le tee

81

399

Ga di goboge. Ge motho a ka di bjala o tla no di epa mengwaga ye mentsi. Tsona ke sejo sa ngwaga ka moka. Batho ba di betla ba di apea ba /di nyoka ba ja. Lehono ka gore batho ba di-ra sekgowa ba di apea gotee le dinawa tsa lehlabula.

82

Sejo sa ditapola se bose feela ge motho a phaka di ka mo beta. Sa bobedi di a kona. Ge o di lle di go roba meretlo ye kamoka.

Peu ya tsona ga e tshwenye. Motho o no di epa a di bea mo a ratago. Ge sebaka sa go lema se fihla tsona di thoma go mela. Motho o lema pele ke moka o tsama a di hlabaka ka godimo ga boleme. Ge ba lema ka dipholo gona ba di bjala sekgowa.

DIPOTATA GOBA MERIPA.

Lehono ba ga Mamabolo ba bjala dipotata kgale ba be ba sa di bjale ba re ke dilo tsa Bopedi. Tsona di nyakile go swana le ditapola

Go bjala ga tsona batho ba no ripa melebo ba e simega ya mela. Ga di hlagolwe ke gore ke dilo tse di pipetsago felo kamoka mo di bjetsego.

Tsona di bose kudu. Batho ba bangwe ba no di phura botala feela di bolaisa kateng. Ge di apeilwe di bose go fetisa feela ge motho a di lle kudu di tlatsa dimpa le go hwa.

LEOTSA.

83

Leatsa ka elona le tsebjago gore le fihlile neng, setshabeng, batho ba ile go tloga Bjatladi ba le tsea go ba ga-Dikgale. Le lona le bea dithoro tsa lona ka dihloro. Moka dithoro tsa lona di fetwa ke tsa madipa.

Le butswa pele ga madipa. Batho ba ripa dihlogo tsa lona gomme ba di fola go no swana le madipa.

Ga le lewe bogobe. Batho ba le sona go swana le madipa gomme ba omela bjalwa ka bupi bja lona. Bjalwa bja lona bo bo gale kudu. Bo bela kapela le ka bogale bo feta bja madipa.

Peu e lotwa go swana le ya madipa. Dinonyana di rata leotsa kudu.

MOHLETLWA.

Mohletlwa ke semela seo batho ba naga tse di tsi ba sa se tsebego. Batho le ge ba se bjala ga ba sa tseba le gore se tswa

399

kae, neng, bjang. Feela batho ba o rata kudu ka maatla.
 K34/63 Wona ke sebjalo sa lebjatladi. Legoleng ga o dire selo.

Ba-ga-Manabolo ba tloga gayo o bjala Batladi. Gape o nyaka
 lehwi mo go se sego ga ka ga lengwe. Ge go lengwa wona motho
 o rema felo go tee, /gobedi goba gararo.

84

Bare go lema ba phuphutha makokota ba kgona ba o hlabaka
 ka godimo ga boleme. Ge o metse lakgaba la wona le fihla motho
 dikhurung. Go bea ga wona o nyakile go swane le ditapola. Feela
 peu ya wona e kgobokana kgaufsi gase. Ke ka baka leo ba lema
 go isa gase fase.

O thoma go lewa ge go longwa ngwaga o mofsa.
 Mathomong ge motho a o hlatswitse o hloga makgata bjalo ka
 ditapolo tse difswa. O hwetsa o le o moswue-swue. Batho
 ba o apea ba e nyoka ba dira sejo se bitswago "Tshima" Yona go
 no re ke bogobe feela e bose kudu.

Ge o setse go gariditswe ke sobane ga o sa tloga k le
 ge o hlatsweitswe. Batho ba o apea le makgata ba dira sejo se
 bitswa "leebole" Lona le bose kudu ge le lewa molatsa.

Mohletlwa o no lewa le botala. Batho ba naga tse dingwe
 o a ba palela. Motho ge a o lle meno a gagwe a ba a maso. Ge
 a ka ja se sengwe a hlatswega a busa a ba a maswue-sweu.

Peu ya wona ke wona ka nosi. Ba o tsee ba o robakanya
 ba o hlabaka.

85

MAFELA.

Mafela ke mabele ao le wona setshaba se thomilego kgale
 go a bjala. Feela ga go tsebege gore neng, kae, bjang. Lehono
 ba bjala le "umedi" mafela a sekgowa a go butswa kapela. Batho
 ba re go a bjala ba tloga a a hlagola.

Seakolo sa mafelake sa lehlabula. Batho ba a apea
 goba ba a besa ba a ja. Ge ba rata go bolokela mafela a
 marega ba a apea lehlabula ba a enega ba a lesa a omile.
 Marega ba a apea gape.

Ka kgorong a beswa. Marega ba a gadika ka sethsekgetse-
 ke goba ka leretha. ~~Dithoro~~ Dithoro tsa go thuthupa tsa palega
 di bitswa "matshaa" Sejo seo sa go gadika mafela se bitswa
 "sethuthupe".

Ge a bunwe batho ba a fola ka dipatla goba ba a kgo-
 kgosa ba diatla goba ka mafika. Mehlose e a besywa.

399

K34/63

Batho ba a hlobola ka lehudu ba ntsha meroko. Ba tloga ba a ena ka metsi a go tutela go senene. Ba tloga a nola ba a ladisa ka leselo. Gosasa ba a setla ba dira bupi bja go apea =begeg= bogobe.

Mogongwe ba re go hlobola ba seke ba a ena, ba a paea go tee le dinawa goba dihloidi gomme ba dira sejo se sse bitswago "Dikgobe."

86

Batho ba ena mmela wa mafela. Mmela wa ona o bitswa "Makgere" Bjala bja makgere ga bo na phihlo le gona bo a kona

DITLOO.

Ditloo ke sebjalo sa mathoka feela batho ba ga Mamabolo le bona ba a di bjala. Tsona di na le mehuta ye med mebedi, ditloomake le ditloo marapo.

Ditloomake di lewa le botala. Gape batho ba adi setla ba di tshela ka mokhuseng. Ditloomarapo ga di kwe botala. A Di a apea di nosi goba di hlakantshwa le mafela ago hlobolwa go dira dikgobe.

Ditloo di bjalwa ka go hlabaka ka tshemong ya madipa, mafela goba leotea. Go hlagola ga tsona batho ba di kgobelela mobu gore di bee ga botse. Batho ge ba di hlagola bar ba "Tshela ditloo".

Ge lewa ga tsona di thomiwa go apewa le makgata di sese tsa oma. Sejo seo se bitswa "Photla" Ditloomake a di na photla. Go di buna ba di epa bare "Re bupula ditloo".

Ba tloga ba di fola ka dipatla ba di neetsa ka leselo go kgetha ditloo go makgata.

87

MEROGO.

Batho ba geso ba ratile morogo kudu. Dilo tse dingwe tsa go seba ga ba di je go swana le merogo. Maina a yona sia.

1. Mpokopoko: Wona o mela ka borageng bja noka.
2. Mutsi: Wona o swana le mpokopoko.
3. Mitswe. Wona o mela masemonga go bale morole.
4. Thepe: Wona o mela masemong.
5. Mositsi: Wona o mela masemong.
6. Leroto: Wona le male masopeng.
7. Lekgeokgosa. Lona le malanasemong.
8. Lehlanye: Lona le mela masemong.

399

9. Mphaphi: Wona ke morogo wa dithose. K34/63
10. Monawa: Wona ke morogo wa dinawa tsa sesotho.
11. Boloba : Bjona ke morogo wa maloba a dithotse.
Merogo ye ya 9.10, 11 ga e kgewe pele ga ge go longwa
ngwaga o mofsa.
12. Monyaku : Wona ke morogo wa masemong.
13. Lediitsane : Lona le mela temong.
14. Fore)
15. Kgobabe:)
16. Sethokhu:) Yona ke merogo ya masodi (matsi)
17. Thsolobotla:) e a mela ya tloga ya namela dihlare
tse dingwe.
18. Segaja : Sona se no mela le kua lefokeng.
19. Phefo : Yona le wona ke morogo wa masodi.
20. Bolotswe. Bjona bo mela magobong a go dula a thapile.

DIENYWA DSA NAGA.

1. Ditlorofsie: Tsona di mela kgoleng. Mohlare ke Motlorofsie
2. Dithokolo tsona ge di budule ke tse diso. Mohlare ke Morokolo.
3. Makokono: Mohlare ke mokokono. Ge a budule ke a mahwibidu.
4. Dikgwetse: Mohlare ke mogwete. Tsona di topelwa fase.
5. Mahlono: Mohlare ke mohlono. Le wona a topiwa fase.
6. Dikumo: Mohlare ke moumo. Wona o mela dithabeng.
7. Mago: Mohlare ke mogo. A swana le mago a Sekgowa.
8. Mahlatswa. Mohlare ke Mohlatswa. O mela dithabeng.
9. Mabilo : Mohlare ke mobilo.
10. Matshidi: Mohlare ke motshidi wona a baba kudu.
11. Manote mohlare ke monote. Manala ke o mohwibidu.
12. Dikgalo; Mohlare ke mokgala. O na le meotlwa ya go kgwesa.
13. Dirapje. Mohlare ke morapje.
14. Dikgapa : Mohlare ke mokgapa.
15. Dithehlwa: Mohlare ke moretlwa. Ona le dithupa tse di tse botse.
16. Ditshakutshakhu: Mohlare ke motshakutshakhu.
17. Dinatlou: Mohlare ke Monatlou. Tsona di swana le tsa 16.
18. Diopo-opjane: Mohlare ke moopoopjane.
19. Bokokotwane: Mohlare ke mokokotwane. Swana le mosunkwane

88

89

399

Dienywa tse kamoka ke tsa lehlabula. Ga di iletswe motho. Yo a sa di jego ke yo a sa di ratego. Tumelelo ya kgosi ga e gona. Ga go dijo tse kaone mo dienyweng tse kamoka. Ga se tse dintsi kudu. Ditlorofeie ke tsona di atilego go feta.

Basadi ba tseba merogo go feta benna.

MAFSI.

Batho ba geso ba ratile kudu mafsi. Kgale ba be ba phela ka wona le bogobe feela. Batho ba ja mafsi a dikgomo le a dipudi, a dinku le a ditonki ba dira dihlang tsa go alafa malwetsi ka wona.

Kgomo ge e tswetse e thomiwa go gangwa ka lona letsatsi leo. Mafsi a pele a bitswa "matswagodimo" Kgatsele goba "Mothobe" ke mafsi a kgomo ge a sare go ututetswa a a kgahla.

Mafsi ao kamoka a gamelwa kgorong. Gona a ritwa ka seketla sa pitsa gore a kgahle. Wona a lewa ke badisa kamokafelo go tee.

90

Ge mafai a se sale mothobe ba thoma go gama ba a isa ka gae. Mosadi yena o thekga motsega wo wo ba thaelago mafsi a kgomo yeo ka go wona. Batho ba ka gae ga ba a je. Ge motsega wo o tletse mosadi o a isa ka kgorong go lewa ke badisa

Mafsi a ka morago a ka lewa ka gae. Mosadi o tsea motsega a o phula lesobana ka fase. A tloga a be selwana se kago leselana. Ka fase ga motsega wo bea o mongwe motsega wa go se phudiwe.

Batho ba gama ba tshela mafsi ka pitseng. Gosasa ge ba ga mile a mangwe ba tshela ale a maabane a tlogo a kgahlile ka motsegeng wola wa lesobana ka fase. Makgahla ao a tla minenga metsi a bitswago hlowa. Wona a tothela ka motsegeng wola wa ka fase wa go se phulege.

Ka matsatsi ge ba tso gama ba no dira bjalo go fihla ge motsega o tletse makgahla a go hloka hlowa. Ao a bitswago "dithatha tsa makgahla" mafsi a lotwa ka ntlong.

Basimane ba re go gama mafsi a go lewa kagae ba tloga ba sala ba gama dikgomo la bobedi mafsi ao a bitswa "Lesokotso" Wona ba seba ka wona o le lebese. Ga a iswe ka gae.

91

Hwa batho ba apha bogobe ka yona. Ba kgopha ka yona goba ba e phuma kakua mokgotheng. Bogobe bja yona behitswa "semphsi" bo bodila.

Mafsi a makgahla a lewa ke batho ka moka ba ka gae. Ge a le mantse batho ba bangwe ba ka tla go a somela. Gape mafsi a ka lewa ka mabaka mabaka kamoka a letsatsi, ke sejo se segolo.

NAMA

Nama e lewa ka mabaka a mantse.

- (1) Dinama tsa diphoofolo tsa hlaga.
- (2) Motho o no bolaya selo aren "Eana ba bolawa ke tshogo".
- (3) Ge go na le molato batho ba hlabelwa selwana.
- (4) Motho o no bolaya selo gore a re a rekisa a no ba a eja.
- (5) Ka menyanya go hlabja dilwana.
- (6) Batho ba ja nama ya diruiwa tsa go hwa.

Nama e apeiwa ya tshelwa letswaai. Gape e ka tshelwa letswaai ya besiwa. Melao ya yona ere: -

- (1) Sebete sa kgomo se besiwa ke babui ba yona kgorong.
- (2) Nama re tima mnesi, mong wa mphaka re ja naye.

3. Maswafo ke a motswaledi wa kgoro.

- (4) Hlogo, kgoto le ngaati ke dinama tsa banna.
- (5) Dingatha le mahweele ke dinama tsa badisa.
- (6) Dibera ke dinamana tsa seripana se setho se sengwe sa ka teng. Tsona di apewa ke banna ka kgorong gant si ba dira tsa pudi goba nku.

Motho ge a bolaille selo o abela meloko ya gagwe dithe. Batho ba hwetsa dikabelo tsa bona ka go ya ka matswalo a bona. Mongwe o lebana le leoto, mongwe letsogo bjalo bjalo.

DINKOKO.

- (1) Dintlhwa: Go na le dintlhwa tse diso. Tsona ba re ge motho a ka di epa a dija o tla hwa. Tsa dipholwana ke tse kwibidu tse dinyane. Batho ba di nyaka mo di tswago ba di leta ba swara e tee ka e tee, ba di ripa dihlogwana tse. Tsona ba di hloba mafafa ba di gadika ba tshela letswaai goma ba seba ka tsona. Leina la tsona ke dintlhwa-makhura. Di na le makhura.

- (2) Dintlhwa tsa bopedi: Tsona ke tse ditshehlanyana. Batho ba di beela motsega mo di tswago gore ge nako ya tsona ya go

399

e fihla di tsene ka pitseng yeo. Batho ba tla tlosa pitsa yeo mola e tletse, ba di gadika gore di hwe, ba tloga ba di enegagore di ome. Ge di omile di fefera ka leselo go tlosa mafofaf ba tloga ba di lota ka metsega. Ba tla dika ba di gadika ba tshela letswai ba seba ka tsona.

(3) Dintlhwa-nywedi: Tsona ke dintlhwa tse di tswago manthapama mola letsatsi le sobetsi tsona di emelwa mo di tswago gona gomme batho ba di olela gona.

Di a gadikwa tsa tshelwa letswai tsa lewa. Ge ele tse dintsi batho ba di soma go swana le dintlhwa tsa bopedi.

(4) Madikatsebe^{go}/ba mamenomene: Wona a swana le dintlhwangwedi, feela wona a tswa mola pula e ena. Ge pula e ka khula le wona a a koma.

Mosomo wa wona kamoka o no swana le wa dintlhwangwedi.

94

(5) Tsie. Go na le mehuta ya e mentsi ya ditsie. Mehuta ya go phela ka dihlopha tse dikgolo e mebedi feela. Maina atsona ke Maphate le Segongwane.

Yona ge e letse kgaufsi batho ba tloga bosego goba e sale gosasa go yo e gola. Ba e tlatsa disaka. Ge ba fihla gae ba e epea ba e enega. Ge e omile ba tla dika ba gadika ba seba.

Tsie e bose feela ge motho a seba ka yona o no ja a sa khora kapela.

6. Dipudimoletsane. Tsona ke dibokwana tsa maboyanyana. Di sepela ka go salana morago ka methaladi e mentsi e metelele. Batho ba di gadika ba tshela letswai gomme ba seba ka tsona. Tsona ga di bose, ebile batho bantsi^{ga}/ba di rate.

(7) Matomola: Wona ke diboko tse dikgolo tse ditala, a atisa go hwetswa mohlareng a mere. Le wona batho ba a tsea ba a gadika ba tshela letswai ba seba.

Ga a lewe ke batho ba bantsi.

95

TUMELO YA BATHO BA BASO.

Gona le dilo tseo batho ba kgolwago gore ge di dirwa di tlisa selo se sengwe, mahlatse, kotsi, lehu goba se b sengwe.

Tsona segi;

(1) Ge motho a thebethwa ke leihlo la ngele ka godimo go supa gore o tla amogela selo.

(2) ge a hlohlona ke seatla o tla amogela tshetele.

399

- K34/63 51
- (3) Ge a hlohlonwa ke leoto o tla sepela kudu.
 - (4) Ge a thebethwa ke leihlo la mmagoja ka godimo o tla bona mong.
 - (5) Ge le mothebetha ka fase o tla kwa lehu.
 - (6) Ge leobu, hlame goba kगतwane e ka mo tabola tsela kapele ke gore o tla kwa lehu.
 - (7) Ge a thebethwa ke leihlo la nngwele ka fase ke go kwa taba ya mahlomola.
 - (8) Ge motho a keta diketo lehlabula o bitsa sefako.
 - (9) Ge a lora a eja nama go bolcila lehu.
 - (10) Ge motho a epa sehlare thabeng lehlabula o baka magadima.
 - (11) Ge motho a e mofsa a jela ka pitseng o tla nyala ka mohla wa pula.
 - (12) Ge dikgogwana di elwa go bolela moeng.
 - (13) Ge naledi e kgolo ya mosela e bonalae fofa go bolela lehu la kgosi mo gongwe.
 - 96 (14) Ge ngwedi o ka dula ka go sekama o tsholla bolwetsi.
 - (15) Ge motho a hloilwe ke musu wa mollo, o ratwa ke malome wa gagwe.
 - (16) Ge mpja e hlaba modu e bolela lehu.
 - (17) Ge motho a lora mafsi, go bolela lehu
 - (18) Ge motho a ka bona naka pele o tla bolaya mabele.
 - (1) Ge motho a ka bontsha motswala wa gagwe tshela monwana e tla fola.
 - (20) Ge a topela meriri o topela batho ba gabo, ba tla fela tsh-emong ka moka o upullotse gore di je mabele.
 - (21) Ge a ka e bontsha motho o sele, le yena e tla mo tswa.
 - (22) Ge motho yo mogolo a ewa o tla kwa kotsi.
 - (23) Ge ntho e ka bonwa ke motho wa seotswa ga e fole kapela.
 - (24) Ge motho a lora bjala go bolela lehu.
 - (25) Ge a kgatha lehwiti lehlabula o bitsa sefako.
 - (26) Ge a tshela mafsi sebesong kgomo e palega matswela.
 - (27) Ge motho a kgekgesa lwala mosegare lehlabula o bitsa magadi-ma.
 - 97 29 Ge mollo o iputsetsa ka nosi o baka bolwetsi.
 - (30) Ge motho a dula godimo ga leratetso o tswa lentshwe.
 - (31) Ge motho a besa lefela le letala a le ja katheko a busa a le besa gapa o baka gore magotlo a je mabele.

GO ILA.

Gona le dilo tse dingwe tse batho ba rego dia ila go direga. Selo se sebjalo ge se direga ke gore se a hlola-se bolela taba ye e sa kego e diragala.

'Tsona sedi:-

- (1) Pitsa ga e hlatlolwe e sese ya fehlwa.
- (2) Motho yo mofsa ga a feele bosomego.
- (3) Pitsa ga e falwe bosomego.
- (4) Miriri ga e topelwe.
- (5) Lefeelo ga le emiswe ka thito.
- (6) Lefeelo ga le rwalwe hlogong!
- (7) Monna ga a bethwe ka lefeelo.
- (8) Serapa ga se gatwe ka dinao.
- (9) Serapa ga se supje ka monwana.
- 98 (10) Mosadi ga a namela ntlo.
- (11) Mpja ga e namele ntlo.
- (12) Ka tseleng ga go dulwe ka marago.
- (13) Ka sebesong ga g dulwe.
- (14) Kgoweng ga go agiwe
- (15) Seferong ga go emiwi.
- (16) Pele ga molom o o tswaletswego ga go dulwe.
- (17) Malopo ga a bethwe ka thupa e tala.
- (18) Ngwana ga a tsene ka leselong.
- (19) Motho wa lehu ga a rwale selo hlogong.
- (20) Monna ga a gate mo ba sa kgophago.
- (21) Mafela a mafswa ga a lewe moome.
- (22) Boloko ga bo tseiwa ka sakeng dikgomo di tswele.
- (23) Leratetso ga le ntshiwe ka sebesong le letee.
- (24) Ngata ya go bofya ga e tsene ka mothupeng.
- (25) Motho ga a je mothopho wa gagwe.
- (26) Bjala ga bo huduwe ka ntsogohlo.
- (27) Mogopo ga o ribegwe ong wa wona a sa pela.
- (28) Mogopo ga o rwalwe hlogong.
- (29) Motho ga a rwale megono.
- (30) Motho ga a awarelele lehlaa a sa lle.
- 99 (31) Mmutla ga o besiwe ka gae.
- (32) Bogobe bja mokgonyana ga go lewe.
- (33) Bogobe bja ratswala ga go lewe.
- (34) Thari ya ngwana ga e tabogwe.
- (35) Lefehlo ga le bethe motho.
- (35) Lefehlo ga le huduwe bjala.

- 399 (36) Lehlo ga le emiswe ka pitseng. K34/63
- (37) Legonye ga le bethe motho.
- 39 ~~Legonye=ga=le~~ kgonyeng ga go boelalwe.
- (40) Legonye ga le beswe ka kutung.
- (41) Mohlologadi ga a apare maseka matsogong.
- (42) Lerumo ga leometse motho
- (43) Motho ga a tshelwa ka dijo.
- (44) Ngwaga wo mofsa ga o lewe go sese gwa longwa.
- (45) Mabone ga a thunaswe ale mabedi.
- (46) Ka mosate ga go ruiwi kgoro.
- (47) Masemomong ga go iwe go na lehu.
- (48) Masemong ga go iwe mohla ba upa.
- (49) Nama ga e kgakgamotswe ka diatla.
- (50) Nama ya pharola ga e ~~le~~ lewe ke basadi ba bafsa.
- (51) Dithotse ga di ntshetswe diatleng.
- (52) Mokgnyana ga a dumeditsewe ka seatla.
- 100 (53) Kgopa ga e fale bosego.
- (54) Ka mosate ga go bopje letsopa.
- (55) Leselo ga le rwalwe hlogong.
- (56) Mphokong ga go rengwe.
- (57) Modutu ga o besiwe mollong.
- (58) Bolepu ga bo besiwe mollong.
- (59) Motho e mofsa ga a tsene ka tsemong ya letsoko.
- (60) Motho ge a bolawa ke mahle ga a je moraleng.
- (61) Dikgong tsa tladi ga di orwe.
- (62) Mohu ga a ntshiwe ka lesoro la kgoro.
- (63) Sediba sa go bewa ga se nwiwe ka molomo.
- (64) Sediba sa go thewa ga se nwiwe ka diatla.
- (65) Maphoruma (lejapela) ga o bonwe ka mahlo.
- (66) Mokgwakgwa (lejapela) ga o bonwe ka mahlo.
- (67) Thupa (7) e a ila.
- (68) Thaga ga e senye e sa agela.
- (69) Dithuthupe ga di gadikwe ka leratha ka sethupeng.
- (70) Monna ga a je lehung a sena paki.

END S. 399